~पुण्याहवाचनप्रयोगः~

भूमि का स्पर्श -

(भूमि पर अक्षत अथवा धान्य से अष्टदलकमल बनाकर दोनो हाथो से भूमि का स्पर्श करे ।)

ॐ भूरंसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री ॥ पृथिवीं यच्छ पृथिवीन्दृꣳह पृथिवीम्मा हिꣳसीः ॥ (१३/१८)

ॐ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नो भरीमभिः ॥ (१३/३२)

विश्वाधारासि धरणी शेषनागोपरिस्थिता ।
उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥

इति भूमिं स्पृष्ट्वा ।

अथयवप्रक्षेपः-

ॐ ओषधयः समवदन्त सोमेन सह राज्ञा ।
यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तꣳ राजन्पारयामसि ॥ (१२/९६)

यवोऽसि धान्यराजस्त्वं सर्वोत्पत्तिकरः शुभः ।
प्राणीनां जीवनोपाय - स्त्वां भूमौ स्थापयाम्यहम् ॥

इतियवविकिरेत् ।

ततः कलश स्थापनं -

ॐ आजि॑ग्घ्र क॒लश॑म्म॒ह्या त्त्वा॑ व्विश॒न्त्विन्द॑वः । पुन॑रू॒र्ज्जा निव॑र्त्तस्व॒ सा न॑ः स॒हस्र॑न्धुक्क्ष्वो॒रूधा॑रा॒ पय॑स्वती॒ पुन॒र्म्मावि॑शताद्द्र॒यिः ॥ (८/४२)

हेमरूप्यादिसंभूतं ताम्रजं सुदृढन्नवम् ।

कलशन्धौत - कल्माषं छिद्रव्रणविवर्जितम् ॥

इति कलशं स्थापयेत् ।

ततो जलेनापूरणम् -

ॐ व्वरु॑णस्यो॒त्तम्भ॑नमसि॒ व्वरु॑णस्य स्क्कम्भ॒सर्ज्जनी स्त्थो॒ । व्वरु॑णस्यऽऋत॒सद॑न्न्यसि॒ व्वरु॑णस्यऽऋत॒सद॑नमसि॒ व्वरु॑णस्यऽऋत॒सद॑न॒मासी॑द ॥ (४/३६)

जीवनं सर्वजीवानां पावनं पावनात्मकम् ।

बीजं सर्वौषधीनां च तज्जलं पूरयाम्यहम् ॥

इति कलशे जलं पुरयेत् ।

ततो गन्ध क्षेपणं -

ॐ त्त्वाङ्ग॑न्ध॒र्व्वाऽअ॑खनँ॒स्त्वामिन्द्र॒स्त्त्वाम्बृह॒स्प्पति॑ः । त्वामो॑षधे॒ सोमो॒ राजा॑ व्वि॒द्वान्न्यक्ष्मा॑दमुच्च्यत ॥ (१२/९८)

ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षा नित्य पुष्टां करीषीणीम् ।

ईश्वरीं सर्व भूतानां तामिहोपह्ययेश्रियम् ॥

केशरागरुकंकोलघनसागर समन्वितम् ।

मृगनाभियुतं गंधं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति कलशे गन्धं क्षिपेत् ।

(**धान्य प्रक्षेपः -** धान्न्यमसि । धिनुहिदेवान्प्राणायत्त्वोदानायत्त्वा व्यानायत्त्वा । दीर्घामनुप्रसितिमायुषे धान्देवोवः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृभ्णात्त्वच्छिद्रेणपाणिना चक्षुषे त्त्वा महीनाम्पयोसि ॥ (१/२०)

धान्यौषधी मनुष्याणां जीवनं परमं स्मृतम् ।

निर्मिता ब्रह्मणा पूर्वं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥)

ततो सर्वौषधिक्षेपणम् -

ॐ याऽओषधीः पूर्वा जाता देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा ।

मनै नु बभ्रूणामहꣳ शतन्धामानि सप्त च ॥ (१२/७५)

ओषध्यः सर्ववृक्षाणां तृणगुल्मलतास्तु याः ।

दूर्वासर्षपसंयुक्ता कलशेनिक्षिपाम्यहम् ॥

इति मन्त्रेण कलशे सर्वौषधीः प्रक्षिपेत् ।

ततो दूर्वाक्षेपणम् -

ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परूषः परूषस्परि ।

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥ (१३/२०)

दूर्वेह्यमृतसंपन्नेशतमूले शतांकुरे ।

शतं पातकसंहर्त्री कलशे प्रक्षेपाम्यहं ॥

इति कलशे दूर्वाङ्कुरान् क्षिपेत् ।

पञ्चपल्लवम् -

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ अश्वत्थेवो निषदनम्पर्णे वो वसतिष्कृता ।
गोभाजऽइत्किलासथ यत्सनवथ पूरुषम् ॥ (३५/४)
अश्वत्थोदुम्बरः प्लक्षो चूतन्यग्रोधपल्लवाः ।
पंचभृंगा इति प्रोक्ता सर्व कर्म सुशोभनाः ॥

इति पञ्चपल्लवान् ।

सप्तमृदप्रक्षेपः-

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी ।
यच्छा नः शर्म्म सप्रथाः ॥ (३५/२१)
अश्वस्थानाद्गजस्थानाद् वल्मीकात्संगमाद् हृदात् ।
राजद्वाराच्च गोगोष्ठात् मृदमानीय निःक्षिपेत् ॥

इतिसप्तमृदः क्षिपेत् ।

ततः पुगीफ़लक्षेपणम् -

ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वꣳहसः ॥ (१२/८९)
पूगीफलमिदं दिव्यं पवित्रं पापनाशनम् ।
पुत्रपौत्रादिफ़लदं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति कलशे पूगीफ़लं प्रक्षिपेत् ।

ततः पञ्चरत्नक्षेपणम् -

ॐ परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ।
दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ (११/२५)

कनकं कुलिशन्नीलं पद्मरागश्च मौक्तिकम् ।

एतानि पंचरत्नानि कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति पञ्च रत्नानि ।

हिरण्यक्षेपणम् - ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् । स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ (१३/४)

हिरण्य गर्भ गर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।

अनंत पुण्य फलदं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

इति कलशे हिरण्यं क्षिपेत्।

वस्त्रम् -

ॐ सुजातो ज्योतिषा । सह शर्म्म वरूथमाऽसदत्स्वः ।

वासोऽअग्ने विश्वरूपꣳ संव्ययस्व विभावसो ॥ (११/४०)

युवासुवासाः परिवीतऽआगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ।

तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्तः ॥

सूत्रं कार्पाससंभूतं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ।

येन बद्धं जगत्तेन कलशं वेष्टयाम्यहम् ॥ (कलशोपरि)

इति युग्म वस्त्रेण कलशं वेष्टयेत् ।

कलशोपरीस्थापनम् - पूर्णपात्रम् -

ॐ पूर्णा दर्वि परापत सुपूर्णा पुनरापत ।

वस्नेव विक्रीणावहाऽइषमूर्जꣳ शतक्रतो ॥ (३/४९)

पिधानं सर्ववस्तूनां सर्वकार्यार्थ साधनम् ।

संपूर्णः कलशो येन पात्रं (श्रीफलं)कलशोपरि ॥

इति कलशोपरी पूर्णपात्रम् न्यसेत् ।

तदुपरि श्रीफ़लम्

ॐ श्रीश्च ते लुक्ष्मीश्च पत्न्यांवहारोत्रे पार्श्वे नक्षंत्राणि रूपमुश्विनौ व्यात्तंम् ॥ इुष्णन्निंषाणामुम्मंऽइषाण सर्व्वलोकम्मंऽइषाण ॥ (३१/२२)

ॐ याः फुलिनीर्याऽअंफुलाऽअंपुष्पा याश्चं पुष्पिणींः । बृहुस्प्पतिंप्रसूतास्ता नों मुञ्चुन्त्व ँहंसः ॥ (१२/८९)

श्रीफ़लम् प्रतिस्थाप्य ।

तत्तोवरुणमावाहयेत -

(तत यजमानो हस्तेऽक्षताननादाय तत्र वरुणमावाहयेत् ।)

ॐ तत्त्वां यामि ब्ब्रह्मंणा व्वन्दंमानुस्तदा शांस्ते यजंमानो हुविर्भिंः । अहेंडमानो व्वरुणेह बोध्युरुंश ँस मा नुऽआयुंः प्रमोंषीः ॥ (१८/४९)

मकरस्थं पाश हस्त मम्मसांपति मिश्वरम् ।

आवाहये प्रति चीशं वरुणं यादसां पतिम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अस्मिनकलशे वरुणं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकम् आवाहयामि स्थापयामि ॥

ततः प्रतिष्ठापयेत् -

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ मनो॑ जू॒तिर्ज्जु॑षता॒माज्ज्य॑स्य॒

बृहस्प्पतिर्य्य॒ज्ञमि॒मन्तनो॒त्त्वरि॑ष्टं॒ य्य॒ज्ञꣳ समि॒मन्द॑धातु । वि॒श्वे॑

दे॒वास॑ऽइह मा॑दयन्ता॒मो॒ँ३म्प्रति॑ष्ठ ॥ (२/१३)

प्रतिष्ठा सर्वदेवानाम् मित्रावरुण निर्मिता ।

प्रतिष्ठान्ते करोम्यत्र मण्डले दैवतैः सह ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः वरुणेहागच्छेह्यतिष्ठप्रसुतिष्ठितोभव ॥

इति पञ्चोपचारे वा षोडशोपचारे वरुणं संपूज्य ।

कलश प्रार्थना -

देवदानवसंवादे मथ्यमाने । महोदधौ ।

उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ ! विधृतो विष्णुना स्वयम् ॥१॥

त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ।

त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥२॥

शिवः स्वयं त्वमेवाऽसि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः ।

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतृकाः ॥३॥

त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ।

त्वत्प्रसादादिदं कर्म कर्तुमीहे जलोद्भव ! ।

सान्निध्यं कुरु मे देव ! प्रसन्नो भव सर्वदा ॥४॥

नमो नमस्ते स्फटिकप्रभाय सुश्वेतहाराय सुमङ्गलाय ।

सुपाशहस्ताय झषासनाय जलाधिनाथाय नमो नमस्ते ॥

पाशपाणे ! नमस्तुभ्यं पद्मिनीजीवनायक ! ।

पुण्याहवाचनं यावत्तावत्त्वं सन्निधो भव ॥६॥

॥ इतिकलशपूजनं ॥

॥ स्वस्ति पुण्याहवाचनम् ॥

(कर्ता अपने दोनो घुटनो को पृथ्वी पर मोड़कर अपने दोनों हाथों से कमलमुख बनाए और यजमान पत्नी उन कलश को कमलमुख में रखे और दोनों हाथों से उस कलश को स्पर्श करें)

ततो यजमानो अवनिकृतजानुमण्डलः कमल मुकुलसदृशमञ्जलिं शिरस्याधाय दक्षिणेन पाणिना स्वर्णपूर्णकलशं धारयित्वाङ्गानिस्पृशेत् । (शिरसि मे सौभाग्यमस्तु - मस्तके श्रीः कान्तिरस्तुचक्षुषोः सुतेजोऽस्तुश्रोत्रयोः श्रवणेन्द्रियमस्तु बाह्वोर्मेबलमस्तु । तत आशिषःप्रार्थयेत् ।

प्रार्थनामाह् यजमानोवारत्रयंब्रूयात् - एताः सत्याआशिषः सन्तु । ब्राह्मणाः वारत्रयंब्रुयुः ॥ सत्या सन्तु ॥)

यजमान - **(वदेत्)** -

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥

तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तवीति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥

इति यजमानः ॥

(विप्रावदेयुः) तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु॥

इति विप्राः ॥ एवं त्रिवारं सर्वत्र

ॐ त्रीणि॑ प॒दा व्विच॑क्रमे॒ विष्णु॑र्ग्गो॒पाऽअदा॑ब्भ्यः । अतो॒ धम्मॉ॑णि धा॒रय॑न् ॥ (३४/४३)

यजमान -

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥

तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तवीति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥

इति यजमानः ॥

(विप्रावदेयुः) तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु॥

इति विप्राः ॥

त्रीणि॑ तआहुर्द्दि॒वि बन्ध॑नानि॒ त्त्रीण्ण्य॒प्प्सु त्त्रीण्ण्य॒न्तः स॑मु॒द्रे । उ॒तेव॑ मे॒ व्वरु॑णश्छन्त्स्यर्व्व॒न्न्यत्त्रा॑ तऽआ॒हुः प॑र॒मञ्ज॒नित्त्र॑म् ॥ (२९/१५)

यजमान -

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ॥

तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तवीति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥

इति यजमानः ॥

(विप्रावदेयुः) तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु॥

इति विप्राः ॥

त्रया देवाऽएकादश त्रयस्त्रिंशाः सुराधसः ।
बृहस्पतिपुरोहिता देवस्य सवितुः सुवे ॥
देवा देवैरवन्तु मा ॥ (२०/११)
कलशं भूमौ निधाय ॥

ब्राह्मणानां हस्ते सुप्रोक्षितादिकरणम् -

यजमान -

ॐ अपां मध्ये स्थिता देवाः सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् ।
ब्राह्मणानां करे न्यस्ताः शिवा आपो भवन्तु नः ॥
(ततश्चतुरो ब्राह्मणानुपवेश्य तेषां हस्तेषु आचार्यस्य हस्ते वा सुप्रोक्षितादिकरणम् ।)

यजमानः -

इत्याम्रपल्लवादिना ब्राह्मणानां दक्षिण हस्ते जलं दद्यात् ॥
'ॐ शिवा आपः सन्तु' । एसा कहकर यजमान ब्राह्मण के हाथ मे जल दे इति दद्यात् ।

विप्राः - 'ॐ सन्तु शिवा आपः' । इति प्रतिग्रहणम् ।
एवं सर्वत्र वचनोत्तरं दद्युः ।

यजमानः - (अब यजमान निम्न लिखित मंत्र पढ़कर ब्राह्मणों के हाथों में पुष्प दें)

लक्ष्मीर्वसति पुष्पेषु लक्ष्मीर्वसति पुष्करे ।
सा मे वसतु वै नित्यं सौमनस्यं सदास्तु मे ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

'ॐ सौमनस्यमस्तु' ।

विप्राः - 'ॐ अस्तुसौमनस्यम्' ।

(एसा कहकर ब्राह्मण पुष्प का स्वीकार करें ।)

(अब यजमान निम्न लिखित मंत्र पढ़कर ब्राह्मणों के हाथ में अक्षत दें ।)

यजमानः - 'ॐ अक्षतं चाऽरिष्टंचास्तु' । इत्यक्षतान्

विप्राः - 'ॐ अस्त्वक्षतमरिष्टञ्च' । (एसा बोलकर ब्राह्मण अक्षत क़ा स्वीकार करें ।)

(इस प्रकार आगे यजमान ब्राह्मणों के हाथों में चंदन अक्षत पुष्प आदि देते जाए और ब्राह्मण यह सभी क़ा स्वीकार करें।)

यजमानः - (चंदन) 'ॐ गन्धाः पान्तु' इति गन्धम् ।

विप्राः - 'सुमंगल्यं चाऽस्तु' ।

यजमानः - 'ॐ अक्षताः पान्तु' । **विप्राः** - 'आयुष्यमस्तु' ।

यजमानः - 'ॐ पुष्पाणि पान्तु' । **विप्राः** - 'सौश्रियमस्तु' ।

यजमानः - 'सफ़लताम्बूलानि पान्तु' । **विप्राः** 'ऐश्वर्यमस्तु' ।

यजमानः - 'पूगीफलानि पान्तु' । **विप्राः** - 'बहुफलमस्तु' ।

यजमानः - 'दक्षिणाः पान्तु' । **विप्राः** - 'बहुदेयं चास्तु' ।

यजमानः - 'पुनरत्रा पान्तु' । **विप्राः** - 'स्वर्चितमस्तु' ।

ततो यजमानो ब्रूयात् ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

'ॐ दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टिस्तुष्टिः श्रीर्यशो विद्या विनयो वित्तं बहुपुत्रं बहुधनञ्चाऽऽयुष्यञ्चाऽस्तविति भवन्तो ब्रुवन्तु ' ।

ब्राह्मणा वदेयुः । अस्तु ते दीर्घमायुः शान्तिः पुष्टितुष्टिः श्रीर्यशो विद्या विनयो वित्तं बहुपुत्रं बहुधनं चाऽऽयुष्यं ' । **'तथास्तु' ।** (भवन्तो ब्रुवन्तु)

पुनर्यजमानो वदेत् - "ॐ यं कृत्वा सर्ववेद-यज्ञ-क्रियाकरण-कर्मारम्भाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तन्ते तमहमोङ्कारमादिंङ्कृत्वा, ऋग्यजुः सामाऽथर्वाऽऽशीर्वचनं बहुऋषिमतं समनुज्ञातं भवद्भिरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहं वाचयिष्ये " ।

विप्राः - 'वाच्यताम्' । इति ब्रूयुः ।

ब्राह्मणानां हस्ते अक्षतान् दद्यात्ते च मन्त्रान्ते आशिषो दद्युः ॥

करोतु स्वस्ति ते ब्रह्मा स्वस्ति चाऽपि द्विजातयः ।

सरीसृपाश्च ये श्रेष्ठास्ते स्वस्ति सर्वदा ॥

आशीर्वादमंत्राः –

भद्रङ्कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितँयदायुः ॥

(२५/२१)

देवानाम्भद्रा सुमतिर्ऋजूयतान्देवानाꣳ रातिरभि नो निवर्त्तताम् ।

देवानाꣳ सुक्ख्यमुपसेदिमा वयन्देवा नऽआयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥ (२५/१५)

दीर्घायुस्तऽओषधे खनिता यस्मै च त्वा खनाम्यहम् ।
अथो त्वन्दीर्घायुर्भूत्वा शतवल्शा विरोहतात् ॥ (१२/१००)
ॐ द्रविणोदाः पिपीषति ॥ जुहोत प्र च तिष्ठत ।
नेष्ट्रादृतुभिरिष्यत ॥ (२६/२२)
ॐ सविता त्वा । सवानांꣳसुवतामग्निर्गृहपतीनाꣳ सोमो
वनस्पतीनाम् । बृहस्पतिर्वाचऽइन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः पशुभ्यो
मित्रः सत्त्यो वरुणो धर्म्मपतीनाम् ॥ (९/३९)
ॐ नतद्रक्षांꣳसि न पिशाचास्तरन्ति देवानामोजः प्रथमजꣳ
ह्येतत् । यो बिभर्ति दाक्षायणꣳ हिरण्यꣳ स देवेषु कृणुते
दीर्घमायुः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ (३४/५१)
ॐ उच्चा ते जातमन्धसो दिवि सद्भूम्याददे ।
उग्रꣳ शर्म्म महि श्रवः ॥ (२६/१६)
स्वस्त्यस्तुते कुशलमस्तु चिरायुरस्तु
गोवाजिरस्तु धनधान्यसमृद्धिरस्तु ।
ऐश्वर्यमस्तु बलमस्तुरिपुक्षऽयोस्तु
वंशे सदैव भवतां हरिभक्तिरस्तु ॥ **इत्याशीर्वादः ।**

यजमानः - ब्राह्मणान्प्रार्थयेत् - यजमान ब्राह्मण को प्रार्थना करते हैं ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

'ॐ व्रत-जप-नियम-तपः-स्वाध्याय-क्रतु-दया-दम-शम-दान-विशिष्टानां सर्वेषां भवतां ब्राह्मणानां मनः समाधीयताम्' इति यजमानः । विप्राः समाहितमनसः स्मः ।

(**व्रत** - यत्र विशिष्टतया तपःभवति सः व्रत इत्व्युचते - विशिष्टः प्रकार से किये जाने तप को हि व्रत कहते है ।

जप - जप् वक्तयां वाचि इति धातुत्वात् शब्दो जायते यत् सःजपः । परब्रह्म के नाम मात्र का रटन करना ही जप कहलाता है ।

नियम - नियमः तु सामान्यतया वयं जानीमः कारणम् अत्र आशीर्वाद मध्ये इयं कारिका आगच्छति अतः जीवने प्रतिदिनं नियमेन ईश्वरस्य पूजा वा प्रतिदिनं यत् क्रमः निर्धारितः तद् कर्तव्यः ।

साधारणतः हम जानते है की एक विशिष्ट प्रकार का पूजन,अर्चन या कोई जप अथवा नित्य देव-दर्शन जैसे कुछ संस्कार हमे बाल्य काल से दिये जाते है और हम उसका आचरण दिन-प्रतिदिन करते है बस उसे ही नियम कहा जाता है ।

तपः- तप्यते इति तपः - जब व्यक्ति आत्म को जितात्म करना चाहता है और उसके लिये अपने आप को तपाता है उसे ही तप कहा जाता है ।

स्वाध्यायः - स्वस्य अध्ययनम् इति स्वाध्यायः ॥

अपने आत्म का अध्ययन ही स्वाध्याय कहा जात है ।

क्रतु - क्रतु - यज्ञः यथाकाले यज्ञायागादिक्रिया अपि कर्तव्या ।

यज्ञ को ही क्रतु कहा गया है ।

दया - जीवमात्रेषु दया कर्तव्या । जिव मात्र पर दया करनी चाहिए

दम - काम, क्रोध तथा भय निद्रादी विकारो पर दमन करना ही दम कहेलाता है ।

दान - दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥

(श्रीमद्भगवद्गीता- १७/२०)

'देने योग्य है' यह सोच कर जो दान हम बिना उपकार की भावना से देते है तथा योग्य स्थान, योग्य काल तथा देने योग्य पात्र को दिया जाये वह दान सात्विक कहा गया है । अनेकानेक सनातन के धर्मग्रंथो में दान का प्रतिपादन किया गया है ।)

यजमानः 'प्रसीदन्तु भवन्तः' इति यजमानः ।

'प्रसन्नाः स्मः' इति ब्राह्मणाः ।

ततो यजमानो ब्रूयात (यजमान बोले) 'मम गृहे शान्तिरस्तु' ।

'अस्त्विति' द्विजाः । (विप्रो अब 'अस्तु' बोले और

कलशोदक जल से पर्ण द्वारा अथवा पुष्प द्वारा यजमान के उपर मार्जन करें ।)

एवं वचनं प्रति वचनं सर्वत्र दद्युः ।

ॐ शान्तिरस्तु । ॐ पुष्टिरस्तु । ॐ तुष्टिरस्तु ।

ॐ वृद्धिरस्तु । ॐ अविघ्नमस्तु । ॐ आयुष्यमस्तु ।

ॐ आरोग्यमस्तु । ॐ शिव मस्तु । ॐ शिवंकर्माऽस्तु ।

ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु । ॐ धर्मसमृद्धिरस्तु ।

ॐ वेदसमृद्धिरस्तु । ॐ शास्त्रसमृद्धिरस्तु ।

ॐ धन-धान्य समृद्धिरस्तु । ॐ पुत्र-पौत्रसमृद्धिरस्तु ।

ॐ इष्टसम्पदस्तु । (अब भूमि पर जल का मार्जन करें और अनिष्टतत्व दुर करने के लिए यजमान के उपर से अक्षत गोल घुमाकर बहार फ़ेक दें ।)

ॐ अरिष्ट निरसनमस्तु ।

ॐ यत्पापं रोगमशुभंकल्याणंतद्दूरे प्रतिहतमस्तु । (अब फिर से यजमान के उपर जल से मार्जन करें ।)

ॐ यच्छ्रेयस्तदस्तु । ॐ उत्तरे कर्मणि निर्विघ्नमस्तु ।

ॐ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु ।

ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः सम्पद्यन्ताम् ।

ॐ तिथि-करण-मुहूर्त-नक्षत्र-ग्रह-लग्न-सम्पदस्तु ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

(अब यजमान अपने पास रखे हुए जल के पात्र में से आचमनी द्वारा जल लेकर और हाथ में दूर्वा आम्रपल्लव लेकर किञ्चिद् जल निचे दिए गए वाक्य के अंत में प्रीयताम् , प्रीयेताम् और प्रीयन्ताम् क्रियापद जब बोले तब जो जल आचमनी में लिया हैं वही जल दूर्वा आम्रपल्लव के उपर रखे यह जल रखे हुए पात्र में जायेगा ।)

पात्रयोः प्रथम पात्रे दूर्वाम्रपल्लवेन च किञ्चिदुदकं पातयेत् ।

पात्रे उदकसेकः- अत्र ब्राह्मणा मंत्रान् पठेयुः ।

“ॐ तिथि-करण-मुहूर्त-नक्षत्र-ग्रह-लग्नाधिदेवताः **प्रीयन्ताम्** । ॐ तिथिकरणे स-मुहूर्ते स-नक्षत्रे स-ग्रहे स-लग्नेसाधिदैवते **प्रीयेताम्** । ॐ दुर्गा पांचाल्यौ**प्रीयताम्** । ॐ अग्निपुरोगाः विश्वेदेवाः **प्रीयन्ताम्** ।

ॐ इन्द्रपुरोगाः मरुद्गणाः **प्रीयन्ताम्** । ॐ अरुन्धतीपुरोगाः एकपत्न्यः **प्रीयन्ताम्** । ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वेदेवाः **प्रीयन्ताम्** । ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्ववेदाः **प्रीयन्ताम्** । ॐ ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च **प्रीयन्ताम्** । ॐ श्रीसरस्वत्यौ **प्रीयेताम्** । ॐ श्रद्धामेधे **प्रीयेताम्** । ॐ भगवती कात्यायनी **प्रीयताम्** । ॐ भगवती माहेश्वरी **प्रीयताम्** । ॐ भगवती ऋद्धिकरी **प्रीयताम्** । ॐ भगवती सिद्धिकरी **प्रीयताम्** । ॐ भगवतीपुष्टिकरी **प्रीयताम्** । ॐ भगवतीतुष्टिकरी **प्रीयताम्** । ॐ भगवन्तौ विघ्नविनायकौ

प्रीयेताम् । ॐ सर्वाः कुलदेवताः **प्रीयन्ताम् ॥**

ॐ सर्वा ग्रामदेवताः **प्रीयन्ताम् ।**

विशेष - ॐ सर्वा इष्टदेवताः **प्रीयन्ताम् ।** ॐ सर्वा स्थानदेवताः **प्रीयन्ताम् ।** ॐ वसिष्ठपुरोगाः ऋषिगणाः **प्रीयन्ताम् ।**

ॐ माहेश्वरीपुरोगा उमामातारः **प्रीयन्ताम् ।**

ॐ भगवतीवृद्धिकरी **प्रीयताम् । ”**

बहिःपूर्वस्याम :- (बहिपात्र मे)

ततो यजमानो द्वितीय पात्रे जलं पातयेत् विप्रा मन्त्रान् पठेयुः

ॐ हताश्च ब्रह्मद्विषः ।

(मेरे भीतर स्थित ब्रह्म द्वेष का नाश हो ।)

हताश्च परिपन्थिनः ।

(मेरे कल्याण पंथ में आनेवाले कंटको का नाश हो ।)

हताश्च विघ्नकर्तारः ।

(मेरे जीवन में आनेवाले विघ्नो का नाश हो ।)

ॐ शत्रवःपराभवंयान्तु ।

(जो मेरे प्रति शत्रु भाव रखता हैं,

उस शत्रुओ का पराभव हो ।)

ॐ शाम्यन्तु घोराणि ।

(मुझे डरावने, भयभयंकर और विकराल स्वरुप से बचाये ।)

पुण्याहवाचनप्रयोगः

ॐ शाम्यन्तु पापानि ।

(मेरे जीवन में पापो का अभाव हो ।)

ॐ शाम्यन्त्वीतयः ।

(मेरे जीवन में महान विपत्तिओ का नाश हो ।)

ॐ शाम्यन्तु उपद्रवाः ।

(मेरे जीवन में उपद्रवो का नाश हो ।)

पुनःपात्रेः-

ॐ शुभानि वर्द्धन्ताम् ।

(मेरे जीवन में शुभफ़लो की वृद्धि हो ।)

ॐ शिवा आपः सन्तु ।

(मेरे जीवन में जल कल्याणकर्ता हो ।)

ॐ शिवा ऋतवः सन्तु ।

(मेरे जीवन में ऋतु कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवा ओषधयः सन्तु ।

(मेरे जीवन में ओषधीया कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवा वनस्पतयः सन्तु ।

(मेरे जीवन में वनस्पतिया कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवानद्यः सन्तुः ।

(मेरे जीवन में नदीयाँ कल्याणकारीणी बने ।)

ॐ शिवा गिरयः सन्तु ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

(मेरे जीवन में पर्वत कल्याणकारी बने ।)

ॐ शिवा अतिथयः सन्तु ।

(मेरे घर आनेवाले अतिथि कल्याणकर्ता हो ।)

ॐ शिवा अग्नयः सन्तु ।

(अग्नि देवता कल्याणकर्ता हो ।)

ॐ शिवा आहुतयः सन्तु ।

(यज्ञ की आहुतिया मेरे परिवार में कल्याणकारी हो ।)

ॐ अहोरात्रे शिवे स्याताम् ॥

(दिन और रात मेरे कुल में सभी को कल्याणकारी बनें ।)

यजुः

ॐ निकामेनिकामे नः पर्ज्जन्यो वर्षतु फलवत्त्यो नऽओषधयः पच्यन्तांयोगक्षेमो नः कल्प्पताम् ॥ (२२/२२)

ॐ शुक्राङ्गारकबुधबृहस्पति-शनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता-आदित्यपुरोगाः सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् ॥

ॐ भगवान्नारायणः प्रीयताम् ॥ ॐ भगवान्पर्जन्यः प्रीयताम् ॥

ॐ भगवान्स्वामी महासेनः प्रीयताम् ॥

ॐ पुरोनुवाक्यया यत्पुण्यं तदस्तु ॥ ॐ याज्यया यत्पुण्यं तदस्तु ॥ ॐ वषट् कारेण यत्पुण्यं तदस्तु ॥ ॐ प्रातः सूर्योदये यत्पुण्यं तदस्तु ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

पुण्याहकालान्वाचयिष्ये । (विप्राः) ॐ वाच्यताम् ॥

ब्राहम्यं पुण्यंमहर्यच्च सृष्ट्युत्पादनकारकम् ।

वेदवृक्षोद्भवं नित्यं तत्पुण्याहं ब्रुवन्तु नः ॥

यजमान -

भो ब्राह्मणाः!मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय आशीर्वचनमपेक्षमाणाय **मया** क्रियमाणस्य सग्रहमख (अमुक यज्ञाख्य) **कर्मणः पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु । इति यजमानः ।**

ब्राह्मणाः -

'ॐ अस्तु पुण्याहम्' मन्दस्वरेण १।

'ॐ अस्तु पुण्याहम्' मध्यमस्वरेण २।

'ॐ अस्तु पुण्याहम्' उच्चस्वरेण ३।

(एवं त्रिः) इति ब्राह्मणाः ।

यजुः-

ॐ पुनन्तु॑ मा । देवजु॒नाः॒ पुन॒न्तु मन॑सा॒ धिय॑ः । पुन॒न्तु विश्वा॑ भू॒तानि॒ जात॑वेदः॒ पुनी॒हि मा॑ ॥ (१९/३९)

पृथिव्यां मृद्धृतायां तु यत्कल्याणं पुरा कृतम् ।

ऋषिभिः सिद्धगन्धर्वैस्तत्कल्याणं ब्रुवन्तु नः ॥

यजमानो वदेत् -

भो ब्राह्मणाः मह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय

आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (**अमुक** यज्ञाख्य) **कर्मणः कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु ।**

अस्तु कल्याणम् । (एवं त्रिः)

यजुः :- ॐ यथेमाँवाचंङ्कल्ल्याणीमावदानि जनेभ्यः ।
ब्रह्मराजन्याभ्याᳬ शूद्राय चार्य्याय च स्वाय चारणाय च ।
प्रियो देवानान्दक्षिणायै दातुरिह भूयासमयम्मे कामः
समृध्यतामुप मादो नमतु ॥ (२६/२)

सागरस्य यथा वृद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिः कृता ।
सम्पूर्णा सुप्रभावा च तां च ऋद्धिं ब्रुवतु नः ॥

भो ब्राह्मणाःमह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (**अमुक**यज्ञाख्य) **कर्मणः ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।**

कर्म ऋद्धयताम् । (एवं त्रिः)

यजुः - सुत्रस्युऽऋद्धिरस्यगन्म ज्योतिरमृताऽअभूम ।
दिवम्पृथिव्याऽअद्धयारुहामाविदाम देवान्त्स्वर्ज्योतिः ॥ (८/५२)

स्वस्तिस्तु याऽ विनाशाख्या पुण्यकल्याणवृद्धिदा ।
विनायक प्रिया नित्यं तां च स्वस्ति ब्रुवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाःमह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (**अमुक** यज्ञाख्य) **अस्मै कर्मणि स्वस्तिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।**

आयुष्मते स्वस्ति (एवं त्रिः)

यजुः- स्वस्ति नऽइन्द्रो वृद्धश्श्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्द्दधातु ॥ (२५/१९)

समुद्रमथनाज्जाता जगदानन्दकारिका ।

हरिप्रिया च माङ्गल्या तां श्रियं ब्रुवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाःमह्यं सकुटुम्बिने महाजनान्नमस्कुर्वाणाय आशीर्वचनमपेक्षमाणाय मया क्रियमाणस्य सग्रहमख (**अमुक** यज्ञाख्य) कर्मणः **श्रीः भवन्तो ब्रुवन्तु ।**

अस्तु श्रीः (त्रिः)

यजुः :- ॐ मनसः कामुमाकूतिंवाचः सुत्त्यमशीय ॥ पुशूनाᳬ रूपमन्नस्यु रसो यशुः श्रीः श्रयतुम्मयि स्वाहा ॥ (३९/४)

संकल्पः :- मया कृतेऽस्मिन् पुण्याहवाचने न्यूनातिरिक्तो यो विधिः स उपविष्ट ब्राह्मणानां वचनात् श्रीमहागणपतिप्रसादाच्च सर्वः परिपूर्णोऽस्तु ॥

अस्तु परिपूर्णः ॥

अथाभिषेकः :-

(चत्वारी ब्राह्मणो यजमान के उपर अमृताभिषेक करें ।)

अभिषेके पत्नी वामतः- यजमानस्य वामभागे यजमानपत्नी

पुण्याहवाचनप्रयोगः

उपवेष्य अविधुराश्चत्वारो ब्राह्मणा दूर्वाम्रपल्लवैरुदङ्मुखास्तिष्ठन्तोऽभिषिंचेषुः ।

पयः॑ पृथिव्याम्पयऽओषधीषु पयो॑ दिव्यन्तरिक्षे पयो॑ धाः । पयस्वतीः प्रदिशः॑ सन्तु मह्यम् ॥ (१८/३६)

पश्चं नद्यः॑ सर॑स्वतीमपि॑यन्ति सस्रो॑तसः।

सर॑स्वती तु पं॑चधा सो देशेभ॑वत्सरित् ॥ (३४/११)

वरुं॑णस्योत्तम्भ॑नमसि वरुं॑णस्य स्कम्भसर्ज्जनी स्थो ।

वरुं॑णस्यऽऋतसद॑न्यसि वरुं॑णस्यऽऋतसद॑नमसि

वरुं॑णस्यऽऋतसद॑नमासी॑द ॥ (४/३६)

पुनन्तु॑ मा । देवजना॑ पुनन्तु मन॑सा धियः॑ । पुनन्तु विश्वा॑ भूतानि जात॑वेदः पुनीहि मा॑ ॥ (१९/३९)

देवस्य॑ त्वा । सवितुः॑ प्रसवेऽश्विनो॑र्बाहुभ्यां॑म्पूष्णो हस्ता॑भ्याम् । सर॑स्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रियें दधामि बृहस्पते॑ष्ट्वा साम्राज्ये॑नाभिषि॑ञ्चाम्यसौ । (९/३०)

देवस्य॑ त्वा सवितुः॑ प्र॑सवेश्विनो॑र्बाहुभ्यां॑म्पूष्णो हस्ता॑भ्याम् । सर॑स्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्नेः॑ साम्रा॑ज्येनाभिषि॑ञ्चामि ॥ (१८/३७)

देवस्य॑ त्वा सवितुः॑ प्रसवेश्विनो॑र्बाहुभ्यां॑म्पूष्णो हस्ता॑भ्याम् ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

अश्विनोर्भैषज्येन तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि सरस्वत्यै भैषज्येन वीर्य्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेण बलाय श्रियै यशसेभिषिञ्चामि ॥ (२०/३)

विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परासुव । यद्भद्रन्तन्नऽआसुव । (३०/३)

धामुच्छदग्निरिन्द्रो ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः ।
सचेतसो विश्वे देवा यज्ञम्प्रावन्तु नः शुभे ॥ (१८/७६)

त्वंय्यविष्ठ दाशुषो नॄं पाहि शृणुधी गिरः ।
रक्षा तोकमुत त्त्मना ॥ (१३/५२)

अन्नपतेन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः ।
प्रप्र दातारन्तारिषऽऊर्ज्जन्नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ (११/८३)

द्यौः शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः । वनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वꣳ शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सा मा शान्तिरेधि ॥ (३६/१७)

यतोयतः समीहसे ततो नोऽअभयङ्कुरु ।
शन्नः कुरु प्रजाभ्योभयन्नः पशुभ्यः ॥ (३६/२२)

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ सुशान्तिर्भवतु

सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
वासुदेवो जगन्नाथस्तथा सङ्कर्षणो विभुः ।

पुण्याहवाचनप्रयोगः

प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ।
आखण्डलोऽग्निर्भगवान्यमो वै नैर्ऋतिस्तथा ।
वरुण: पवनश्चैव धनाध्यक्षस्तथा शिवः ॥
ब्रह्मणा सहिताः सर्वे दिक्पाला: पान्तु ते सदा ।
कीर्तिर्लक्ष्मीधृतिर्मेधा पुष्टिः श्रद्धा मतिः ।
बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिःकान्तिस्तुष्टिश्च मातरः ।
एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु देवपत्न्यः समागताः ॥
आदित्यश्चन्द्रमाभौमबुधजीवसितार्कजाः ।
ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ॥
ऋषयो मुनयो गावो देवमातर एव च ॥
देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसां गणाः ॥
अस्त्राणि सर्वशस्त्राणि राजानो वाहनानि च ।
औषधानि च रत्नानि कालस्यावयवाश्च ये ।
सरित: सागरा: शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ।
एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वकामार्थसिद्धये ॥
भगं ते वरुणो राजा भगं सूर्यो बृहस्पतिः ।
भगमिन्द्रश्च वायुश्च भगं सप्तर्षयो दधुः ॥
यत्ते केशेषु दौर्भाग्यं सीमन्ते यश्च मूर्धनि ।
ललाटे कर्णयोरक्ष्णोरापो निघ्नन्तु ते सदा ।
अभिषेकोस्तु ॥

पुण्याहवाचनप्रयोगः

अभिषेक कर्तुभ्यः ब्राह्मणेभ्यः दक्षिणां दास्ये । तेन श्री कर्माङ्गदेवताः प्रीयन्ताम् ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमदुच्यते पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिस्यते ॥ पुण्याहवाचनात्सर्वं कल्याणमस्तुतेगृहे । कीर्तिविर्यान्वित्वोभूत्वा जीवत्वं शरदांशतम् ॥ ततो ब्राह्मणाय दक्षिणां दद्यात् ॥

ॐ परिपुर्णोस्तु विधिः ॥

॥ इति पुण्याहवाचनम् ॥

॥ गौर्यादिमातृकास्थापनम् ॥

गौर्यादिमातृकास्थापनम्

तत्रादौ रक्तवस्त्रास्तृते भद्रपीठे सप्तदशगोधूमपुंजान् कृत्वा तदुपरि पूगीफ़लानि निधाय अक्षतान् गृहीत्वा यथोक्तस्थानेषु गणेश सहित मातृकाणाम् आवाहनं कुर्यात् ॥

तत्र क्रम -

गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।
देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥
धृतिः पुष्टिः तथा तृष्टिः आत्मनः कुलदेवता ।
गणेशेनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्चतुर्दशः (षोडश) ॥
श्रीः लक्ष्मी धृति मेधास्वाहाप्रज्ञासरस्वती ।
मांगल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैताः घृतमातरः ॥

(सगणेश मातृकाणां सप्तघृतमातृकाणाश्चैकतन्त्रेण पूजनम् कर्तव्यं चेत् सगणेशगौर्यादिनामावाहनं कृत्वा श्रियादिसप्तघृतमातृकाणां चावाहनं कृत्वा (प्रतिष्ठापन्)

“वसोर्धारासमन्वितसगणेशगौर्यामातृभ्यो नमः” यथा लाभोप्चार पूजनम् जलमादाय अनेन पूजनेन वसोर्धारासमन्वित सगणेशगौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ।)

गणेश :-

हरिः ॐ गणानान्त्वा गणपतिꣳ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम ॥ आहमजानि गर्भधमा त्त्वमजासि गर्भधम् ॥ (२३/१९)

एकदन्तं शूर्पकर्णं सर्वविघ्नहरं सदा ।

त्रैलोक्यवन्दितं देवं गणेशं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०गणेशाय नमः । गणेशम् आवहयामि स्थापयामि ॥१॥

गौरी :-

ॐ आयङ्गौः पृश्निरक्रमीदसदन्मातरम्पुरः । पितरञ्च प्रयन्त्स्वः । (३/६)

हिमाद्रितनयां देवीं वरदां भैरवप्रियाम ।

लंबोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०गौर्यै नमः । गौरीम् आ०स्था० ॥२॥

पद्मा :-

ॐ हिरण्यरूपाऽउषसो विरोकऽउभाविन्द्राऽउदिथः सूर्य्यञ्च ॥ आरोहतंवरुण मित्र गर्त्तन्ततश्चक्षाथामदितिन्दितिञ्च मित्रोसि वरुणोसि ॥ (१०/१६)

पद्माभां पद्मवदनां पद्मनाभोरुसंस्थितां ।

जगत्प्रियां पद्मवासां पद्मामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०पद्मायै नमः । पद्मामम् आ०स्था० ॥३॥

शची :-

ॐ कुदा चुन । स्तुरीरसि नेन्द्र सश्चसि दाशुषे ॥
उपोपेन्नु मघवुन्भूयुऽइन्नु ते दानन्देवस्य पृच्यतऽआदित्त्येब्भ्यस्त्वा
॥ (८/३)
ॐ निवेशनः सङ्गमनो वसूनांविश्वा रुपाभिचष्टे शचीभिः ॥
देवऽइव सविता सत्त्यधुर्म्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पथीनाम् ॥
(१२/६६)

दिव्यरूपां विशालाक्षीं शुक्लकुंडलधारिणीम् ।
रक्तमुक्ताद्यलंकारां शचीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०शच्यै नमः । शचीम् आ०स्था० ॥४॥

मेधा :-

ॐ मेधाम्मे वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः ।
मेधामिन्द्रश्च वायुश्च मेधान्धाता ददातु मे स्वाहा ॥ (३२/१५)

मेधां विष्णुप्रियां नित्यं जगत्संमोहकारिणीम् ।
मम यज्ञे महाभागां मेधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० मेधायै नमः । मेधाम् आ०स्था० ॥५॥

सावित्री :-

ॐ उपयामगृहीतोऽसि । सावित्रोसि चनोधाश्चनोधाऽअसि चनो
मयि धेहि ॥ जिन्वं यज्ञञ्जिन्वं यज्ञपतिम्भगाय देवाय त्त्वा सवित्रे
॥ (८/७)

जगत्सृष्टिकरीं धात्रीं देवीं प्रणवमातृकाम् ।

वेदगर्भां ऋ तुमयीं सावित्रीं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०सावित्र्यै नमः । सावित्रीम् आ०स्था० ॥६॥

विजया :-

ॐ ब्विज्र्युन्धनुं÷ कपुर्द्दिनो ब्विशंल्ल्यो बाणंवाँ२॥ऽउत ।
अनेंशन्नस्यु याऽइषंवऽआभुरंस्य निषङ्गुधिः ॥ (१६/१०)

सर्वास्त्रधारिणीं देवीं सर्वाभरणभूषिताम् ।
सर्वदेवनुतां ध्यात्वा विजयां स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भू०विजयायै नमः । विजयाम् आ०स्था० ॥७॥

जया :-

ॐ या तें । रुद्र शिवा तनूरघोरापांपकाशिनी ।
तयां नस्तन्वा शन्तंमया गिरिंशन्ताभिचांकशीहि ॥ (१६/२)

सुरारिमथिनीं देवीं देवानामभयप्रदाम् ।
त्रैलोक्यवन्दितां देवीं जयामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० जयायै नमः । जयाम् आ०स्था० ॥८॥

देवसेना :-

ॐ देवानांम्भद्रा सुंमतिर्ऋंजूयतान्देवानांꣳ रातिरभि नो
निवर्त्तताम् । देवानाꣳ सुक्ख्यमुपंसेदिमा वयन्देवा नऽआयुः
प्रतिंरन्तु जीवसें ॥ (२५/१५)

मयूरवाहनां देवीं खड्गशक्तिधनुर्धराम् ।
आवाहयेद्देवसेनां तारकासुरमर्दिनीम् ॥

ॐ भू०देवसेनायैनमः । देवसेनाम् आ०स्था० ॥९॥

स्वधा :-

ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः । स्वधानमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । अक्षन्पितरोमीमदन्त पितरोतीतृपन्त पितरः पितरः शुन्धध्वम् ॥ (१९/३६)

कव्यमादाय सततं पितृभ्यो या प्रयच्छति ।

पितृलोकार्चितां देवीं स्वधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०स्वधायै नमः । स्वधाम् आ०स्था० ॥१०॥

स्वाहा :-

ॐ स्वाहा यज्ञम्मनसः स्वाहोरोरन्तरिक्षात्स्वाहा द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहा वातादारभे स्वाहा ॥ (४/६)

हविर्गृहीत्वा सततं देवेभ्यो या प्रयच्छति ।

तां दिव्यरूपां वरदां स्वाहामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० स्वाहायै नमः । स्वाहाम् आ०स्था० ॥११॥

मातरः :-

ॐ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्म्माता स पिता स पुत्रः । विश्वे देवाअदितिः पञ्च जनाऽअदितिर्जातमदितिर्जनित्त्वम् ॥ (२५/२३)

आवाहयाम्यहं मातृः सकला लोकपूजिताः ।

सर्वकल्याणरूपिण्यो वरदा दिव्यभूषिताः ॥

ॐ भू० मातृभ्यो नमः । मातृः आ०स्था० ॥१२॥

लोकमातरः :-

ॐ पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो विदथेषु जग्मयः । अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो देवाऽअवसागमन्निह ॥ (२५/२०)

आवाहयेल्लोकमातृर्जयन्तीप्रमुखाः शुभाः ।

नानाभीष्टप्रदाः शान्ताः सर्वलोकहितावहाः ॥

ॐ भू०लोकमातृभ्यो नमः । लोकमातृः आ०वा० ॥१३॥

धृति :-

ॐ घृष्टिरस्यपाग्नेऽअग्निमामादन्नहि निष्क्रव्यादꣳ सेधा देवयजं वह ॥ ध्रुवमसि पृथिवीन्दृꣳह ब्रह्मवनि त्वा क्षत्रवनि सजातवन्युपदधामि भ्रातृव्यस्य वधाय ॥ (१/१७)

सर्वहर्षकरीं देवीं भक्तानामभयप्रदाम् ।

हर्षोत्फुल्लास्यकमलां धृतिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०धृत्यै नमः । धृतिम् आ०स्था० ॥१४॥

पुष्टि :-

ॐ त्वष्टा तुरीपोऽअद्भुतऽइन्द्राग्नी पुष्टिवर्द्धना ।

द्विपदा च्छन्दऽइन्द्रियमुक्षा गौर्न वयो दधुः ॥ (२१/२०)

पोषयन्तीं जगत्सर्वं स्वदेहप्रभवाव्ययम् ।

बहुपुष्टिकरीं देवीं पुष्टिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू०पुष्टयै नमः । पुष्टिम् आ०स्था० ॥१५॥

तुष्टि :-

ॐ बृहस्पतेऽअति यदर्य्योऽअर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ॥
यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणन्धेहि चित्रम् ॥
(२६/३)

आवाहयामि तां तुष्टिं सूक्ष्मवस्त्रान्वितां ।
शुभाम् संतोषो भविता चात्र रक्षणायाध्वरे शुभे ॥

ॐ भू० तुष्टयै नमः । तुष्टिम् आ०स्था० ॥१६॥

आत्मन् कुलदेवता :-

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिके न मा नयति कश्चन ।
ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ (२३/१८)

आत्मनो देवतां देवीमैश्वर्यसुखदायिनीम् ।
वंशवृद्धिकरीं नित्यां धनदेवीं कुलांबिकाम् ॥

ॐ भू०आत्मकुलदेवतायै नमः । आत्मकुलदेवताम् आ०स्था० ॥१७॥

प्रतिष्ठा :-

ॐ मनो जूतिर्ज्जुषतामाज्ज्यस्य बृहस्पतिर्य्यज्ञमिमन्त-
नोत्त्वरिष्टं यज्ञꣳ समिमन्दधातु । विश्वे देवासऽइह मादयन्तामो
॥ ॐप्रतिष्ठ ॥ (२/१३)

प्रतिष्ठा सर्वदेवानाम् मित्रावरुण निर्मिता ।

प्रतिष्ठान्ते करोम्यत्र मण्डले दैवतैः सह ॥

ॐ भू० गणेश गौर्यादिमातरः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवत ॥

ॐ भू० गणेश गौर्यादिमातृभ्यो नमः ॥

इत्यनेन षोडशोपचारैः सम्पूजयेत् ॥

प्रार्थना :-

गौरी पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥

धृतिः पुष्टिः तथा तृष्टिः आत्मनः कुलदेवता ।

गणेशेनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्याश्चतुर्दशः (षोडश) ॥

जलमादाय अनेन पूजनेन सगणेशगौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ वैश्वदेवसङ्कल्पः ॥

अत्र प्रथमं विश्वदेवः ॥ तदभावे तज्जनितदोषपरिहाराय तंदुलपात्रं सघृतं सदक्षिणाकमाचार्याय वा वैश्वदेवकर्त्रे कस्मैचिद्ब्राह्मणाय दद्यात् ॥ यथा - (यजमानो हस्ते सदक्षिणाकं सघृतं तण्डुलपात्रं गृहीत्वा वदेत् -) अस्मिन् कर्मणि विहित वैश्वदेवाकरणजनितप्रत्यवाय परिहारार्थं वैश्वाकरणजनितफलप्राप्त्यर्थम् इदं सदक्षिणाकं सघृतं तण्डुलपात्रम् आचार्याय (वा **अमुक**शर्मणे ब्राह्मणाय) अहं

दास्ये तेन वैश्वदेव करणजनितफ़लप्राप्तिद्वारा प्रारीप्सितकर्मण्यधिकारसिद्धिरस्तु ॥

॥ इति वैश्वदेवसंकल्प ॥

॥ श्र्यादिसप्तवसोर्द्धारादेवतापूजनम् ॥

इष्टिकायां वा कुंकुमोपरि घृतेन सप्तरेखा उत्तरोत्तरक्रमेण कुर्यात् ॥

ध्यानम् :-

ॐ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः पवित्रमसि सहस्रधारम् ॥ देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वा कामधुक्षः ॥ (१/३)

श्रीः लक्ष्मी धृति मेधास्वाहाप्रज्ञासरस्वती ।

मांगल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैता: घृतमातरः ॥

श्रीः :-

ॐ मनसः कामामाकूतिंवाचः सत्त्यमशीय ॥ पशूनाꣳ रूपमन्नस्य रसो यशः श्रीः श्रयतान्मयि स्वाहा ॥ (३९/४)

सुवर्णपद्महस्तां तां विष्णोर्वक्षस्थले स्थिताम् ।

त्रैलोक्यवल्लभां देवीं श्रियमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० श्रीये नम: श्रीयम् आ०स्था० ॥१॥

लक्ष्मी :-

ॐ श्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॒ पत्न्या॑वहारो॒त्रे पा॒र्श्वे नक्ष॑त्राणि रू॒पम॒श्विनौ॒ व्यात्त॑म् ॥ इ॒ष्णन्नि॑षाणा॒मुम्म॑ऽइषाण सर्व्वलो॒कम्म॑ऽइषाण ॥

(३१/२२)

शुभलक्षणसंपन्नां क्षीरसागरसंभवाम् ।

चन्द्रस्यभगिर्नी सौम्यां लक्ष्मीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० लक्ष्म्यै नमः लक्ष्मीम् आ०स्था० ॥२॥

धृति -

ॐ इ॒ह रति॑रि॒ह र॑मद्ध्वमि॒ह धृति॑रि॒ह स्व॑धृति॒ः स्वाहा॑ ।

उ॒प॒सृ॒जन्ध॒रुण॑म्मा॒त्रे ध॒रुणो॑ मा॒तर॒न्धय॑न् ।

रा॒यस्प्पोष॑म॒स्म्मासु॑ दीधर॒त्त्स्वाहा॑ ॥ (८/५१)

संसारधारणपरां धैर्यलक्षणसंयुताम् ।

सर्वसिद्धिकरीं देवीं धृतिमावाहयाम्यहम ॥

ॐ भू० धृत्यै नमः धृतिम् आ०स्था० ॥३॥

मेधा -

ॐ मे॒धाम्मे॒ व्वरु॑णो ददातु मे॒धाम॒ग्निः प्प्र॒जाप॑तिः ॥

मे॒धामिन्द्र॑श्च व्वा॒युश्च॑ मे॒धान्धा॒ता द॑दातु मे॒ स्वाहा॑ ॥ (३२/१५)

सदसत्कार्यकरणक्षमां बुद्धिविशालिनीम ।

मम कार्ये शुभकरीं मेधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० मेघायै नमः मेघाम् आ०स्था० ॥४॥

स्वाहा -

ॐ स्वाहा प्राणेभ्यः साधिपतिकेभ्यः । पृथिव्यै स्वाहाग्नये स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा वायवे स्वाहा । दिवे स्वाहा सूर्य्याय स्वाहा ॥ (३९/१)

प्राणायस्वाहा पानायस्वाहाव्यानायस्वाहा ।
चक्षुषेस्वाहाश्श्रोत्रायस्वाहा वाचेस्वाहा मनसे स्वाहा ॥

ॐ भू०स्वाहायै नमः स्वाहाम् आ०स्था० ॥५॥

प्रज्ञा -

ॐ यत्प्रज्ञानमुत चेतो धृतिश्च यज्ज्योतिरन्तरमृतम्प्रजासु ॥
यस्म्मान्नऽऋते किञ्चन कर्म्म क्रियते तन्मे मनः÷
शिवसङ्कल्प्पमस्तु ॥ (३४/३)

प्रणवस्यापिजननीं रस नाग्रस्थितां सदा ।
प्रागल्भ्यदात्रीं चपलां प्रज्ञा मावाहयामहम् ॥

ॐ भू०प्रज्ञायै नमः प्रज्ञाम् आ०स्था० ॥६॥

सरस्वती -

ॐ पावकानः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती ।
यज्ञंवष्टु धियावसुः ॥ (२०/८४)

प्रणवस्यैव जननी रसनाग्रस्थितां सदा ।
श्वेतपद्मासनां देवीं वाणीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भू० सरस्वत्यै नमः सरस्वतीम् आ०स्था० ॥७॥

(प्रतिष्ठापन पूजनम् लाभोप्चार पूजनम्) -

अनेन पूजनेन श्रीयादिसप्तघृतमातरः प्रीयन्ताम् ॥

॥ इति गौर्यादिमातृकास्थापनप्रयोगः ॥

॥ अथायुप्यमंत्रजपः ॥

जलमादाय - ततः करिष्यमाण कर्मणि आयुष्याभिवृद्धियर्थं ब्राह्मण द्वारा अथायुप्यमंत्र जप कर्माहं करिष्ये

विप्रा हस्ते अक्षतान् गृहीत्वा ॥

ॐ आ॒यु॒ष्य्यं॒व्वर्च्च॒स्य॒ꣳ रा॒यस्प्पोष॒मौभ्द्दि॑दम् ॥

इ॒दꣳ हिर॑ण्ण्यं॒व्वर्च्च॑स्व॒ज्जैत्रा॒यावि॑शतादु॒ माम् ॥ (३४/५०)

न तद्रक्षा॑ꣳसि॒ न पि॑शा॒चास्त॑रन्ति दे॒वाना॒मोज॑ः प्प्रथम॒जꣳह्ये॒तत्

। यो बि॒भर्त्ति॑ दाक्षाय॒णꣳ हिर॑ण्ण्य॒ꣳ सदे॒वेषु॑ कृणुते दी॒र्ग्घमायु॒ः

स म॑नु॒ष्ष्ये॒षु कृणुते दी॒र्ग्घमायु॑ः ॥ (३४/५१)

यदाब॑द्धन्दाक्षाय॒णा हिर॑ण्ण्यꣳ श॒तानी॑काय सुमन॒स्यमा॑नाः ॥

तन्म॒ऽआब॑द्धामि श॒तशा॑रदा॒यायु॑ष्म्माञ्ज॒रदष्टि॒य्य॑थास॑म् ॥

(३४/५२)

रोगानशेषानपहंसि तुष्टा रुष्टा तु कामान् सकलानभीष्टान् ।

त्वामाश्रितानां न विपन्नराणां । त्वामाश्रिता ह्याश्रयतां प्रयान्ति ॥

एतत्कृतं यत्कदनं त्वयाऽद्य धर्मद्विषां देवि! महासुराणाम् ॥

रूपैरनेकैर्बहुधाऽऽत्ममूर्तिम् । कृत्वाम्बिके तत्प्रकरोति काऽन्या ॥
विद्यासु शास्त्रेषु विवेकदीपे ष्वाद्येषु वाक्येषु च का त्वदन्या ।
ममत्वगर्तेऽतिमहान्धकारे बिभ्रामयत्येतदतीव विश्वम् ॥
रक्षांसि यत्रोग्रविषाश्च नागा यत्राऽरयो दस्युबलानि यत्र ।
दावानलो यत्र तथाऽब्धिमध्ये तत्रस्थिता त्वं परिपासि विश्वम् ॥
विश्वेश्वरि ! त्वं परिपासि विश्वं विश्वात्मिका धारयसीति विश्वम् ।
विश्वेशवन्द्या भवती भवन्ति विश्वाश्रया ये त्वयि भक्तिनम्राः ॥
देवि ! प्रसीद परिपालय नोऽरिभीतेर्नित्यं यथाऽसुरवधादधुनैव सद्यः ।
पापानि सर्वजगतां प्रशमं नयाशुउत्पातपाकजनितांश्च महोपसर्गान् ॥
आयुष्यम् आयुष्यम् आयुष्यम् आयुष्याभिवृद्धिरस्तु ॥ इत्यक्षतान् यजमानमूर्धि निःक्षिपेयुः ॥

॥ अथ नान्दीश्राद्धप्रयोगः ॥

(अगर माता हयात है और पिता नहि है तो जनकस्य शब्द जोडकर संबोधन करे जैसे गोत्राः जनकस्य पितृपितामह० ॥)

नान्दीश्राद्धप्रयोगः

(दाहिने हाथ मे दूर्वा ले और बाये हाथ से आचमनी मे जल लेकर दाहिने हाथ मे जो दूर्वा है उसके उपर जल छोडे क्रम के अनुसार दूर्वा पर पदार्थ रखते जाए जेसे पहेले यव रखिये एसा सभी उपचार में बताया है)

आचम्य प्राणानायम्य -

क्षणदान - यवान्गृहीत्वा - (जल अर्पित करें)

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से **प्रथम** पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

ॐ सत्त्य वसुसंज्ञकानां विश्वेषां देवानां नान्दी मुखानाम् अद्यकर्तव्यप्रधान सङ्कल्पोक्तकर्माङ्गसाङ्कल्पिक **नान्दीश्राद्धे** भवद्भ्यां क्षणःक्रियताम् ॥

इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्नुवन्तु भवन्तः ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नवाव ॥

यवान्गृहीत्वा -

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से **द्वीतीय** पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

गोत्राणां नान्दीमुखानां पितृपितामहप्रपितामहानां सपत्नीकानाम् अद्यकर्तव्यप्रधानसङ्कल्पोक्तकर्माङ्गसाङ्कल्पिक**नान्दीश्राद्धे** भवद्भ्यां क्षणः क्रियताम ॥ इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्नुतां भवन्तौ ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नवाव ॥

यवान्गृहीत्वा -

(दाहिने हाथ में रखी हुई दूर्वा से तृतीय पर, यव-दूर्वा युक्त जल अर्पित करना है)

द्वितीयगोत्राणां नान्दीमुखानां मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाता-महानां सपत्नीकानाम् अद्यकर्तव्यप्रधान सङ्कल्पोक्तकर्माङ्ग-साङ्कल्पिक**नान्दीश्राद्धे** भवद्भ्यां क्षणः क्रियताम ॥

इति यवान्निक्षिप्य ॥

(यजमान बोले) प्राप्नुतां भवन्तौ ॥

(ब्राह्मण प्रतिवचन दे) प्राप्नवाव ॥

पाद्यदानम् – (जल अर्पित करें)

नान्दीमुखाः सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवाः । (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं वः पाद्यंपादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ॥

सङ्कल्पः - अद्यपूर्वोच्चरित० शुभपुण्यातिथौ कर्माङ्गत्वेन साङ्कल्पिविधिना नान्दीश्राद्धं करिष्ये ॥

आसनदानम् – (दर्भ अथवा पुष्प का आसन अर्पित करें)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं व आसनम् सुखासनं नान्दीश्राद्ध क्षणौ क्रियेताम् ।

तथेति विप्रो ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं आसनम् । सुखासनं ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इद आसनम् । सुखासनं ॥

गन्धादिदानम् - (सर्व उपचार अर्थे गन्ध पुष्प अर्पित करें)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः (ॐ भूर्भुवः स्वः) इदं वो गन्धाद्यर्चनंस्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः ।

इदं वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः । इदं वो गन्धाद्यर्चनं स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥

भोजननिष्क्रयद्रव्यदानम् - (भोजन निष्क्रिय अर्थे आमान्न (काचु सिधुं) अथवा दक्षिणा अर्पित करें ।)

सत्यवसुसंज्ञका विश्वेदेवा नान्दीमुखाः ।
युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम् किञ्चिद्
हिरण्यं दत्तं अमृतरूपेण वः स्वाहा संपद्यतां वृद्धिः ॥
गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः ।
युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम् किञ्चिद्
हिरण्यं अमृतरूपेण वः स्वधा संपद्यतां वृद्धिः ॥
द्वितीयगोत्रा मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीका
नान्दीमुखाः । युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नं वा तन्निष्क्रयीभूतम्
किञ्चिद् हिरण्यं दत्तं अमृतरूपेण वः स्वधा संपद्यतां वृद्धिः ॥
सक्षीरयवमुदकदानम् - (पय-जल और यव मिश्रित करके
अर्पित करें)
नान्दीमुखाः **सत्यवसुसंज्ञका** विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् ॥
गोत्राः पितृपितामहप्रपितामहाः सपत्नीका नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम्
॥
द्वितीय गोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः
नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम् ॥
आशीर्ग्रहणम् -
(अब यजमान ब्राह्मण द्वारा पितृ आशीर्वाद ग्रहण करे ।)
प्रथम यजमान ब्राह्मणो को विनती पूर्वक नमस्कार करें और
कहे-**ॐ अघोराः पितरः सन्तु ।** मेरे पितृ सोम्यरूप वाले हो ।

ॐ सन्त्वधोराः पितरः । ब्राह्मण आशीर्वाद देते हुए कहते है की आपके पितृ देवता सोम्यरूप वाले हो ।

ॐ गोत्रन्नोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में वंश की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धतां वो गोत्रम् । ब्रा० आपके कुल वंश वृद्धि हो ।

ॐ दातारो नोऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में धनाश्रय देने वालो की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धन्तां वो दातारः । ब्रा० आपके कुल में धनाश्रय देने वालो की वृद्धि हो ।

ॐ वेदाश्च नोऽभिवर्द्धन्ताम् । य० मेरे कुल में वेद ज्ञानादि की वृद्धि हो ।

ॐ अभिवर्द्धन्तां वो वेदाः । ब्रा० आपके कुल में वेद ज्ञानादि की वृद्धि हो ।

ॐ सन्ततिनोंऽभिवर्द्धताम् । य० मेरे कुल में संतति की वृद्धि हो ।

अभिवर्द्धतां वः सन्ततिः । ब्रा० आपके कुल में संतति की वृद्धि हो ।

ॐ श्रद्धा च नो माव्यगमत् । य० मेरे कुल में सभी अचल श्रद्धावान हो ।

ॐ माव्यगमद्वः श्रद्धा । ब्रा० आपके कुल में सभी अचल श्रद्धावान हो ।

ॐ बहुदेयं च नोऽस्तु । य० मेरे कुल में सभी को इतनी द्रव्य की प्राप्ति हो के सभी को दान दे सके ।

अस्तु वो बहुदेयम् । ब्रा० आपके कुल में इतना द्रव्य मिले की दान दे सके ।

ॐ अन्नं च नो बहु भवेत् । य० मेरे कुल में अन्न का भण्डार सदा के लिए भरपूर रहें ।

ॐ भवतु वो बह्वन्नम् । ब्रा० आपके कुल में अन्न का भण्डार सदा के लिए भरपूर रहें ।

ॐ अतिथींश्च लभेमहि । य० हमारे यहा अतिथि को सत्कार करने का लाभ मिले ।

ॐ अतिथींश्च लभध्वम् । ब्रा० आपके कुल मे अतिथियो को सत्कार करने का लाभ मिलेगा ।

ॐ याचितारश्च नः सन्तु । य० मेरे यहा याचक आये यानी मेरे पास धन मांगने आए या कुछ भी काम के लिए आए जो याचक मेरे पास आए उनको में दे सकु इतना मेरे पास प्राप्त हो ।

ॐ सन्तु वो याचितारः । ब्रा० यह वचन आपका सत्य हो ।

ॐ एता आशिष सत्याः सन्तु । य० आप के द्वारा दिये गये आशीर्वचन सत्य हो ।

ॐ सन्त्वेताः सत्या आशिषः । ब्रा० हमारे द्वारा दिये गये आशिष सत्य होगें ।

(अब नीचे तीन बार जल रखें)

दक्षिणादानम् - (द्राक्ष आमला और यव)

सत्यवसुसंज्ञकेभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धयर्थं द्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

गोत्रेभ्यः पितृपितामहप्रपितामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्धर्थं द्राक्षामलकयवमूल-निष्क्रयीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

द्वितीयगोत्रेभ्यो मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहेभ्यः सपत्नीकेभ्यो नान्दीमुखेभ्यः कृतस्य श्राद्धस्य फ़लप्रतिष्ठासिद्धयर्थं द्राक्षामलकयवमूलनिष्क्रयीभूतां दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ॥

'नान्दीश्राद्धं संपन्नम्' । इति ब्राह्मणान् प्रार्थयेत् 'सुसंपन्नम्' इति ब्राह्मणाः प्रति वदेयुः ॥

ॐ पितृब्र्यः॑ स्वधायिब्र्यः॑ । स्वधानमः॑ पितामहेब्र्यः॑ स्वधायिब्र्यः॑ स्वधा नमः॒ प्रपि॑तामहेब्र्यः॒ स्वधायिब्र्यः॑ स्वधा नमः॑ । अक्ष॑न्पितरोमी॑मदन्त पितरोती॑तृपन्त पितरः॒ पित॑रः॒ शुन्ध॑ध्वम् ॥ (१९/३६) पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः । मातामहस्तत् पिता च प्रयच्छन्तु सुमंगलम् ॥

विसर्जन-

ॐ वाजेवाजेवत वाजिनो नो धनेषु विप्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ।
अस्य मद्धः पिबत मादयध्वन्तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥
(९/१८)

अनुव्रज्य - (जल कि प्रदक्षिणा करे ।)

ॐ आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्म्यादेमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे ।
आ मा गन्ताम्पितरा मातरा चा मा सोमोऽअमृतत्त्वेन गम्म्यात् ॥ (९/१९)

जलमादाय -

अनेन नान्दीश्राद्धकर्मकृतेन नान्दीमुख पितरः प्रियन्ताम्

जलमादाय -

मयाऽऽचरितेऽऽस्मिन्साङ्कल्पिकनान्दीश्राद्धे न्यूनातिरिक्तो यो विधिः स उपविष्टब्राह्मणानां वचनात् श्रीनान्दीमुख प्रसादाच्च सर्वः परिपूर्णोऽस्तु इति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥ अस्तु परिपूर्णः ॥ इति ॥

॥ इति नान्दीश्राद्धप्रयोगः ॥

॥ आचार्यादिऋत्विग्वरणम् ॥

अथ अर्द्घवंदनम् -

एकस्मिन ताम्रपात्रे, कांस्यपात्रे वा शरावे आपः क्षीरं कुशाग्राणि दधि चन्दनम् अक्षताः दूर्वा सर्षपाश्चेत्यष्ट- द्रव्याणि निक्षिप्य।एक कांस्य पात्र में जल, दुग्ध, दर्भ, दही, चंदन, चावल, दुर्वा, सर्षप रखे उसके उपर दुसरा कांस्य पात्र अधोमुख रख कर रक्तसूत्र से वेष्टन करे इस तरह अर्घ्य का निर्माण करे ।

पात्रान्तरेण पिधाय रक्तसूत्रेण संवेष्टय तत् साचार्यविप्राः

(आचार्य और विप्र तीन बार ॐ पुण्याहं शब्द का उच्चारण करे ।) पुण्याहमितित्रिर्वदन्तः ।

(यजमान के हाथ में अर्घ्य पात्र दे ।) यजमानहस्ते दद्युः ।

(पत्नी के हाथ में स जल कलश दे ।) पत्नीहस्ते कलशं च दद्युः ॥

(पति-पत्नी अपने आसन पर खड़े रहे और पति का मुख (यजमान) उत्तर की तरफ रहे, पत्नी का मुख पूर्व की और रहे इस तरह खडे रहे ।)

सपत्नीको यजमानः स्वासनादुत्थाय ब्राह्मणान्प्रार्थयेत् -

ब्राह्मणप्रार्थना -

आयुरारोग्यपुत्रादि - सुखश्रीप्राप्तये मम ।

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

आपद्विघ्नविनाशाय शत्रुबुद्धिक्षयाय च ॥

विशेष काम्य होमे न सहितं समिदादीभि ।

सग्रहमख होमात्मक **अमुक**कर्मणि यूयम् प्रसिदथ ॥

स्वागतं वो द्विज श्रेष्ठा मदनुग्रहकारकाः ।

अयमर्घ इदं पाद्यं भवद्भिः प्रतिगृह्यताम् ॥

(ब्राह्मण उच्चारण करे)

अन्यः कश्चिद् **ब्राह्मणः वदति-**

(ब्राह्मण बोले)

अर्घोऽर्घोऽर्घः ।

यजमानो वदेत्-

(अब यजमान बोले)

प्रतिगृह्यताम् ।

इत्युक्त्वा ब्राह्मणहस्ते तदग्रे वा अर्घं स्थापयेत् ॥ (यजमान अर्घ्य पात्र को विप्रच (आचार्य) के हाथ में प्रदान करे अथवा विप्र (आचार्य) के सामने रखे इसके पश्चात् विप्र (आचार्य बोले) **प्रतिगृह्णामी ॥ इति विप्रा वदेयुः ॥**

आचार्यादिऋत्विग्वरणम् -

(यजमान के दाहिने हाथ में पूगीफल रखकर बाएं हाथ को हृदय पर रखे ।) **यजमानः** हस्ते पूगीफलं गृहीत्वा विप्रस्य दक्षिणजानुमालभ्य वदेत् -

(संकल्प करके **आचार्य का वरण करे** । गोत्रोच्चार करे ॥)

आचार्यवरण -

अमुकगोत्रोऽ**मुक**प्रवरोऽ**मुक**शाखाध्यायी**अमुक**शर्मा (वर्मा/गुप्तः) यजमानोऽहं (सपत्नीकोऽहम्)**अमुक**गोत्रममुकप्रवरं **अमुक**वेदा **अमुक** शाखाध्यायिन **अमुक**शर्माणं अस्मिन् **अमुक**यागकर्मणि आचार्यं त्वामहं वृणे इति वदन् अक्षतान्ब्राह्मणहस्ते दद्यात् । ततो विप्रो यजमानेन दत्तानक्षतान्गृहित्वा 'वृतोऽस्मी' ति वदेत्॥

ॐ व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ॥
दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्त्यमाप्यते ॥ (१९/३०)

(आचार्य की पूजा करे) ततो यजमानो वृतायाचार्याय एतत्ते पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनम् एष तेऽर्घः ॥ इति हस्ते अर्घं च दत्वा गन्धादिभिस्तं संपूज्याचारात्रक्तसूत्रेणाचार्यहस्ते कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐ यदाबन्धन्दाक्षायणा हिरण्यꣳ शतानीकाय सुमनस्यमानाः ॥ तन्मऽआबद्न्धामि शतशारदायायुष्म्माञ्जरदष्टिर्यथासम् ॥ (३४/५२)

आचार्य - प्रार्थना

आवाहयाम्यहं विप्राचार्यं यज्ञकारिणम् ।
पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्रार्थपारगम् ॥
आचार्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादिनां बृहस्पतिः ।
_____ यज्ञेऽस्मिन्नाचार्य स्त्वं तथा भव ॥

यावत्कर्म समाप्येत ताव त्त्वमाचार्यो भव ॥

आचार्यो वदेत् - भवामि

प्रारब्धस्त्वप्रसादेन निर्विघ्नं मे भवित्विति ।

ॐ बृहस्स्पतेऽअति यदर्य्यौऽअर्हाद्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।

यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजात तदस्म्मासु द्रविणन्धेहि चित्रम् ॥

(२६/३)

ततो ब्रह्माणं वृणुयात् -

यजमानः

साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य स्वगोत्रोच्चार पूर्वकम् '**अमुक**गोत्रोत्पन्नम् **अमुक**प्रवरान्वितं शुक्लयजुर्वेदान्तर्गत बाजिमाध्यन्दिनीयशाखाध्यायिनम् **अमुक**शर्माणं ब्राह्मणम् अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणिब्रह्मत्वेनत्वामहंवृणे' इत्युक्त्वाविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । अक्षतानादाय **'वृतोऽस्मी'** तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ॥

दक्षिणा श्श्रद्धामाप्नोति श्श्रद्धया सत्त्यमाप्प्यते ॥ (१९/३०)

यजमानः वृताय ब्रह्मणे एत्तते पाद्यं पादप्रक्षालनम् एषतेऽर्घः इत्युक्त्वा हस्ते अर्घदत्त्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्यतस्य हस्ते कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ **ॐ यदाबन्धन्दाक्क्षायुणा०** ॥ ततः

प्रार्थयेत् ॥ यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा सर्वलोक पितामहः । तथात्वं ममयज्ञेऽस्मिन्ब्रह्माभव द्विजोत्तम ॥ 'भवामी'तिविप्रोवदेत् ।

ॐ ब्रह्म॑ यज्ञा॒नम्प्र॑थमम्पु॒रस्ता॒द्वि सी॑मु॒तः॒ सु॒रुचो॑ वे॒नऽआ॑वः॒ ॥

स बु॒ध्न्या॒ऽउप॒माऽअ॑स्य वि॒ष्ठाः॒ स॒तश्च॒ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑ ॥

(१३/३) ततः कर्मणो निर्विघ्नतासिद्धयर्थंगणपतिमंत्र जपार्थ गाणपत्यंवृणुयात् ॥

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य स्वगोत्रोच्चार पूर्वकम् '**अमुक**गोत्रोत्पन्नम् **अमुक**प्रवरान्वितं **अमुक**वेदशाखाध्यायिनम् **अमुक**शर्माणं ब्राह्मणम् अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणि **गाणपत्यत्वेन**त्वामहंवृणे' इत्युक्त्वाविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् । अक्षतानादाय **'वृतोऽस्मी'**तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ व्र॒तेन॑ दीक्षामा॑प्नोति दीक्षया॑प्नोति॒ दक्षि॑णाम् ॥

दक्षि॑णा श्र॒द्धामा॑प्नोति श्र॒द्धया॑ स॒त्त्यमा॑प्यते ॥ (१९/३०)

यजमानो 'वृताय**गाणपत्याय** एत्ततेपाद्यं पादप्रक्षालनम्' एषतेऽर्घः इत्यर्घं हस्ते दत्त्वागन्धादिभिस्तं संपूज्य तस्यहस्ते कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ **ॐ यदाबं॑न्धन्दाक्ष्यायणा०** ॥ ततो यजमानः प्रार्थयेत् ॥ वाञ्छितार्थफलावाप्त्यतोऽसिसुरासुरैः ॥

निर्विघ्नंक्रतुसंसिद्धयैत्वामहंगणपंवृणे ॥

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

हरिः ॐ गुणानान्त्वा गुणपतिꣳ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे व्वसो मम ॥ आहमजानि गर्ब्भधमा त्त्वमजासि गर्ब्भधम् ॥ (२३/१९)

सदस्यवरणम् ॥ यजमानः

साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम् '**अमुक**गोत्रोत्पन्नम् **अमुक**प्रवरान्वितं **अमुक**वेदशाखाध्यायिनम् **अमुक**शर्माणंब्राह्मणम् अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणि सदस्यत्वेनत्वामहंवृणे' इत्युक्त्वा विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात । नादाय **'वृतोऽस्मी'**तिविप्रोवदेत् ॥ **ॐव्व्रतेन०** ।

ततो यजमानो वृताय सदस्याय एतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्, एषतेऽर्घ'इत्यर्घंहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्य तस्यहस्ते कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ **ॐ यदाबंन्धन्दाक्क्षायुणा०** ॥ ततो यजमानः प्रार्थयेत् ॥ कर्मणा मुपदेष्टारं सर्वकर्म विदुत्तमम् । कर्मिणं वेदतत्त्वज्ञं सदस्यं त्वा महंवृणे ॥

ॐ सदसस्पतिमद्भुतम्प्रियमिन्द्रस्य काम्म्यम् ॥ सुनिम्मेधामयासिषꣳ स्वाहा ॥ वृतोऽस्मि ॥ (३२/१३)

यजमानः साक्षतेन पाणिना विप्रस्य दक्षिणंजानु आलभ्य स्वगोत्रोच्चारपूर्वकम् '**अमुक**गोत्रोत्पन्नम् **अमुक**प्रवरान्वितं

आचार्यादिऋत्विग्वरणम्

अमुकवेदशाखाध्यायिनम् **अमुक**शर्माणंब्राह्मणम्

अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणि सर्वोपद्रष्टत्वेनत्वामहंवृणे

'इत्युक्त्वा विप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यातनादाय **'वृतोऽस्मी'**तिविप्रोवदेत् ॥

ॐ व्रुतेनं० । यजमानो 'वृतायएतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्,

एषतेऽर्घ' इत्यर्घंहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्य तस्य हस्ते

कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ **ॐ यदाबंन्धन्दाक्क्षायुणा०** ॥ ततो

यजमानः प्रार्थयेत् ॥

भगवन् सर्वकर्मज्ञ सर्वधर्मभूतां वर ।

_____ मम यज्ञेऽस्मिन्नुपद्रष्टा भव द्विज ॥

॥ ततो अष्टौ द्वारपालान वृणुयात् ॥

तत्र पूर्वद्वारे होमकाले ऋग्वेदस्य सूक्त जपार्थं द्वौ ऋग्वेदिनो

विप्रो वृणुयात् ॥

अद्यअस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः

अमुकगोत्रं अमुकप्रवर ऋग्वेदान्तर्गतामुकशाखाध्यायिनम्

अमुकशर्माणं ब्राह्मणम् त्वां अहं वृणे ।

त्वामहंवृणे इत्युक्त्वा पूगीफ़लं दद्यात् पूगीफ़लं गृहीत्वा विप्रो

वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥

ॐव्रुतेनं० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष तेऽर्घः ।

ॐ अग्नि मिले पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम्

होतारं रत्नधातमम् एवं द्वितीयं वृणुयात् ॥ इत्यनेन गन्धादिभिः

सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबंन्ध० ॥
ततो दक्षिणद्वारे यजुर्वेदस्य सूक्तजपार्थेद्वयोर्विप्रयोर्वरणम्
अद्यअस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः
'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे
यजुर्वेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे' ।
त्वामहंवृणे इत्युक्त्वा पूगीफ़लं दद्यात् पूगीफ़लं गृहीत्वा विप्रो
वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥
ॐव्व्रतेनं० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष तेऽर्घः ॥
इषे त्त्वोर्जे त्त्वां व्वायवं स्त्थ देवो वं÷ सविता प्प्रार्प्पयतु
श्श्रेष्ठंतमायु । कर्म्मणु ऽआप्प्यांयद्धमग्घ्याऽइन्द्रांय
भागम्प्रजावंतीरनमीवाऽअंयुक्ष्मा मा वं स्तेनऽईशतु माघशं६सो
ध्ध्रुवाऽअस्मिन्न्गोपंतौ । स्यात बह्व्वीय्यॅजंमानस्य पशून्पांहि ॥
(१/१)
इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐयदाबंन्ध० ॥
ततः पश्चिमद्वारे सामवेद सूक्त जपार्थे द्वयोर्विप्रयोर्वरणम् कुर्यात्
अद्यअस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः
'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे
सामवेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे' ।
त्वामहंवृणे इत्युक्त्वा पूगीफ़लं दद्यात् पूगीफ़लं गृहीत्वा विप्रो
वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥ ॐव्व्रतेनं० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष

तेऽर्घः ॥ अग्न आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये नि होता सत्सि बर्हिषि । इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐयदाबंन्ध० ॥

ततः उत्तरद्वारेऽथर्ववेद सूक्त जपार्थे द्वयोर्विप्रयोर्वरणम् कुर्यात्

अद्यअस्मिन्सग्रहमख _____ कर्मणि एभिः वरुण द्रव्यैः 'अमुकगोत्रोत्पन्नम् अमुकप्रवर अमुकवेद अमुकश० दक्षिण द्वारे अथर्ववेद सूक्त जपार्थे त्वां अहं वृणे' ।

इत्युक्त्वा पूगीफ़लं दद्यात् पूगीफ़लं गृहीत्वा विप्रो वदेत् ॐ वृतोऽस्मि ॥ ॐ व्रतेनं० ॥ वृत्ताय एतत्ते पाद्यं० ॥ एष तेऽर्घः ॥ ॐ शन्नो देवीरभिष्टयऽआपो भवन्तु पीतये ॥ शंय्योरभिस्रवन्तु नः ॥ (३६/१२) इत्यनेन गन्धादिभिः सम्पूज्य कङ्कणबन्धनम् ॐ यदाबंन्ध० ॥

एवंद्वितीयमपिविप्रंवृणुयात् ॥

ततोजपार्थंहोमार्थंवाब्राह्मणानांवरणम् ॥

यजमानःसाक्षतेनपाणिनाविप्रस्यदक्षिणंजानुआलभ्यस्वगोत्रोच्चारपूर्वकम्

"अमुकगो०अमुकप०अमुकवेद०अम्मुकश०अस्मिन्सग्रहमख_____ कर्मणिजपार्थंहोमार्थंवाऋत्विक्त्वेनत्वामहंवृणे "

इत्युक्त्वाविप्रहस्तेऽक्षतान्दद्यात् ॥ 'वृतोऽस्मी'तिविप्रो वदेत् ॥

ॐव्व्रुतेन॑० । यजमानो‘वृतायएतत्तेपाद्यं पादप्रक्षालनम्, एषतेऽर्घ’इत्यर्घंहस्तेदत्वागन्धादिभिस्तंसंपूज्यतस्यहस्तेकङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥ ॐयदाब॑न्ध० ॥ ततःप्रार्थयेत् ।

भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ _____

श्चैवयज्ञेऽस्मिन्ऋत्विक्त्वंमेप्रभोभव ॥

एवंहोमार्थंजपार्थंवायावत्सङ्ख्याकानाम्ऋत्विजांप्रयोजनंतावत्संख्याकान्ऋत्विजोवृणुयात् ॥

॥ इति आचार्यादिऋत्विग्वरणप्रयोगः॥

॥ अथ वरणश्राद्धम् ॥

आचाम्य - प्राणानायम्य यजमानो हस्ते जलं गृहीत्वा देशकालौ सङ्कीर्त्य’ ब्राह्मणानां वरणश्राद्धं करिष्ये’ इति संकल्प्य ततो दिग्बन्धनं कुर्यात् ।

स्व॒स्ति न॒ऽइन्द्रो॑ वृ॒द्धश्श्र॑वाः॒ स्व॒स्ति न॑ः पू॒षा वि॒श्श्ववे॑दाः॒ ।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्क्ष्र्यो॒ऽअरि॑ष्टनेमिः॒ स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्प्पति॑र्द्दधातु ॥
(२५/१९)

पुनर्हस्ते जलं गृहीत्वा । ‘वरण श्राद्धोपहाराः शुचयोभवन्तु’ इतितेन जलेन वरणश्राद्धोपहाराणां प्रोक्षणंकुर्यात् ॥

पुनर्जलंगृहीत्वा । “आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यः ऋत्विग्भ्य इदमासनम् । आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यऋत्विग्भ्यदत्तानि दास्यमानानि

गन्धमाल्यादीनि वस्त्रयुग्मोपवीत कुण्डलमुद्रिका केयूराङ्गदकंठाभरणादीनियथादैवतानि (तनिष्क्रयद्रव्यंवा) स्वाहा संपद्यन्तां न मम् ।

पुनर्जलमादाय । 'कर्मणःआसमाप्ति दास्यमानानि सिद्धान्नानि आमान्नानि वा आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यऋत्विग्भ्यः स्वाहा संपद्यन्तां न मम्' ॥ **पुनर्जलंगृहीत्वा ।** 'अस्य वरण श्राद्धस्य साङ्गतासिद्धयर्थ यथाशक्ति गोनिष्क्रयीभूतं द्रव्यम् आचार्यादिभ्यः सर्वेभ्यऋत्विग्भ्यः स्वाहा संपद्यतां न मम्' ॥

ततोयजमानःकरसंपटौकृत्वावदेत् ॥

यस्य विप्रस्य यो भागः सतेन प्रतिगृह्यताम् । पुनःप्रार्थयेत् ॥

"अस्यऋत्विग्वरणविधेर्यन्यूनातिरिक्तं तत्सर्वं गणेशाम्बिकयोः प्रसादाद्भवतां ब्राह्मणानां वचनाच्च परिपूर्णमस्तु ॥" 'अस्तु परिपूर्णमि'ति सर्वेऋत्विजः प्रतिबूयुः ॥

(यजमान भाले स्वस्ति तिलकं कुर्यात् ।)

स्व॒स्ति न॒ऽइन्द्रो॑ वृ॒द्धश्श्र॑वाः॒ स्व॒स्ति न॑ः पू॒षा वि॒श्श्ववे॑दाः॒ ।
स्व॒स्ति न॒स्ताक्क्ष्र्यो॒ऽअरि॑ष्टनेमिः॒ स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्प्पति॑र्द्दधातु ॥
(२५/१९)

इतिसपत्नीकस्ययजमानस्यभालेतिलकंकुयात् ॥

तत आचारात् यजमानस्य दक्षिणहस्ते ।

ॐ यदाबंन्धन्दाक्क्षायुणा हिरंण्यꣳ शुतानींकाय सुमनुस्यमांनाः ॥ तन्मुऽआबंद्न्धामि शुतशांरदायायुंष्म्माञ्जुरदंष्टिर्य्यॅथासंम् ॥ (३४/५२)

॥ इतिकङ्कणवन्धनम् ॥

तथैव । यजमानपत्न्याः वामहस्ते कङ्कणबन्धनम् –

ॐ तंपत्नींभिर्नुगच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृंभीरुत वा हिरण्यैः ।
नाकंङ्गृभ्णानाः सुंकृतस्यं लोके तृतीयें पृष्ठेऽअधिं रोचुने दिवः ॥ (१५/५०)

इति मंत्रेण यजमान पत्न्या वामहस्ते कङ्कणबन्धनं कुर्यात् ॥

तत आचार्यो यजमानमूर्धनि –

ॐ काण्डांत्काण्डात्प्ररोहंन्ती परूंषः परूषुस्प्परिं ।
एवानों दूर्व्वे प्रतंनु सुहस्रेण शुतेनं च ॥ (१३/२०)

इति मंत्रेण दूर्वया मार्जनं कुर्यात् ॥ ततो यजमानो

ॐ दुधिक्क्राव्ण्णोंऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वंस्य वाजिनंः ।
सुरभि नो मुखां करत्त्प्र णऽआयूंꣳषि तारिषत् ॥ (२३/३२)

इति मंत्रेण दधिवन्दनं कुर्यात् ॥ आचार्यः

ॐ याः फ़लिनीर्य्याऽअंफ़लाऽ अंपुष्प्पा याश्चं पुष्प्पिणींः ॥
बृहुस्प्पतिं प्रसूतास्तानों मुञ्चन्त्वꣳ हंसः ॥ (१२/८९)

इति मंत्रेण यजमानाय फलसमर्पणं कुर्यात् ॥

॥ इति वरणश्राद्धम् ॥

॥ मधुपर्काचन प्रयोगः ॥

(दर्भ की २५ सलाकाओ से विष्टर बनाए)

(ताम्र पात्र मे जल भरके रखे)

(अर्घ्य बनाये) (कमण्डल मे जल भरके रखे)

(कांस्य पात्र मे मधुपर्क बनाये)

जलमादाय - (आचमनी में जल लेकर उक्त संकल्प करे **)**

संकल्पः - अद्येत्यादि पूर्वोच्चारित् एवं गुण विशेषेण विशिष्टायांशुभपुण्यतिथो अस्मिन**अमुक**कर्मणि वृत्तानां आचार्यादिनां सर्वेषाम् ऋत्विजां मधुपर्केणार्हणं करिष्ये ।

यजमान स्वयं बैठकर सभी विप्रो को पंक्ति बद्ध बैठा दे

यजमानो वदेत् -

(यजमान बोलता है) -

ॐ साधु भवन्त आसताम् ॥

(क्या आप सुख पूर्वक बैठे ?)

अर्च्या वदेयुः -

(ब्राह्मण बोलते है)-

ॐ साधु वयमास्महे ॥

(हा हम सुख पूर्वक बैठे ।)

यजमानो वदेत् -

मधुपर्काचन प्रयोगः

ॐ अर्चयिष्यामो भवतः ॥

(क्या हम आपका अर्चन करे ?)

अर्च्या वदेयुः -

ॐ अर्चय ॥

(हा अर्चन करिये ।)

तत आचार्यो वा अन्यःकश्चिद्विप्रो वदेत् - (आचार्य अथवा दुसरे कोई विप्र बोलते है ।) **विष्टराः विष्टराः विष्टराः** ॥

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप प्रतिग्रहण करिये ।)

अर्च्या वदेयुः -

प्रतिगृह्णीमः ॥

(हा हम प्रतिग्रहण करते है ।)

(यजमान के द्वारा दिया गया विष्टर ब्राह्मण स्वीकार करे) **इत्युक्त्वा** (यह बोलकर) पाणिभ्याम् उदगग्रान् विष्टरानसर्वे प्रतिगृह्णीयुः ॥

(जिसका अग्र भाग जल से परीप्लुत है ऐसा विष्टर सर्व विप्र ग्रहण करे उसके बाद विप्र अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे) **अर्च्याः स्वस्वहस्ते जलमादाय-**

मधुपर्काचन प्रयोगः

वर्ष्मोस्मीत्यस्य अथर्वणऋषिः अनुष्टुप्छन्दः विष्टरो देवता विष्टरोपवेशने विनियोगः ॥

ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।

इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चामिदासति ॥

इतिमन्त्रान्तेउदगग्रंविष्टरमुभाभ्यांपाणिभ्यांस्वेस्वेआसनेनिधायतदुपरि उपविशेयुः ॥ **(यजमान के द्वारा दिया गया विष्टर दोनों हाथो से लेकर अपने-अपने आसन पर स्थापित करना है। पुनः सभी विप्रो को आसन ग्रहण करना है।)**

ततःअर्चकादपरःकश्चिद्विपोवदेत् - **(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रो से पर अन्य विप्र बोलेगा।)**

पादार्थमुदकानिपादार्थमुदकानिपादार्थमुदकानि ॥

यजमानः कोष्णोदकेनपूरितानिताम्रमयानिपाद्यपात्राणिगृहीत्वा । ब्रूयात्- (अब यजमान जल से पूरित ताम्रमय पात्र को हाथ में लेकर बोलता है ।) **प्रतिगृह्यन्ताम् ॥**

(आप इसे ग्रहण करे।)

अर्च्यावदेयुः -

प्रतिगृह्णीमः ॥

(हा हम ग्रहण करते है।)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) यजमानहस्तात्पाद्यपात्राणि

मधुपर्काचन प्रयोगः

(यजमान के हाथो से पाद्य पात्र को ग्रहण करे ।)

प्रतिगृह्णीयुः ।

(अब सभी विप्र अपने-अपने दक्षिण हस्त में जल लेकर विनियोग करे ।) अर्च्याःस्वस्वहस्तेजलमादाय -

विराजोदोहोसीत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःआपोदेवतायजुश्छन्दःपादप्रक्षालनेविनियोगः ॥

ॐ विराजोदोहोऽसिविराजोदोहमशीयमयिपाद्यायैविराजोदोहः ॥

इत्यनेनस्वयमेवस्वंस्वंदक्षिणंपादंप्रक्षाल्यमन्त्रावृत्त्यावामंप्रक्षालयेयुः ॥

(उपर के मंत्र को बोलकर दक्षिणपाद का प्रक्षालन करे वही मंत्र पुनः बोलकर वामपाद का प्रक्षालन करे ।)

अथ द्वितीयपद्यविष्टरप्रदानम् -

अर्चकादन्यः कश्चिद्विप्रो वदेत् - (जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रो से पर दुसरा अन्य विप्र बोलेगा ।)

विष्टराः विष्टराः विष्टराः ॥

यजमानो वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम्

(आप इसे ग्रहण करे)

अर्च्या वदेयुः -

प्रतिगृह्णीमः ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

(हा हम ग्रहण करते है)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) पाणिभ्याम् उदगग्रान्विष्टरान्सर्वे **प्रतिगृह्णीयुः ॥** (अब दोनो हस्त कमलो से विप्र विष्टर का ग्रहण करे और अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे ।)

अर्च्याः स्क्स्वहस्ते जलमादाय - वर्ष्मोस्मीत्यस्य अथर्वणऋषिः अनुष्टुप्छन्दः विष्टरो देवता विष्टरस्य पादयोरघस्तान्निधाने विनियोगः ॥

ॐ वर्ष्मोऽस्मिसमानानामुद्यतामिवसूर्यः ।
इमन्तमभितिष्ठामियोमाकश्चामिदासति ॥

अथार्घः -यजमानादन्यःकश्चिद्विप्रः वदेत् -

(अन्य विप्र बोलता है ।) **अर्घाःअर्घाःअर्घाः ॥**

यजमानोगन्धपुष्पयवाक्षतकुशतिलशुभ्रसर्षपदूान्वितानिजलपूरिता निअर्घपात्राणि गृहीत्वावदेत् -

(अब यजमान गन्ध-पुष्प-यव-अक्षत-कुश-तील-सर्षप-दुर्वान्वित जलपूरित अर्घ्य पात्रो का ग्रहण करके बोले ।) **प्रतिगृह्यन्ताम् ॥**

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्याविनियोगंकुर्युः- (विप्र हाथ मे जल लेकर संकल्प करे ।) आपस्थेतिमंत्रस्यप्रजापतिर्ऋषिः

मधुपर्काचन प्रयोगः

यजुश्छन्दःआपोदेवताःसमुद्रंवइत्यस्यअथर्वणऋषिःअनुष्टुप्छन्दःआपोदेवताःक्रमेणअर्धग्रहणेअर्घाभिमंत्रणेचविनियोगः ॥

ॐ आपस्थयुष्माभिःसर्वान्कामानवामवानि ॥

इति मन्त्रंपठित्वावदेयु :- (यह मंत्र के पाठ पूर्ण होने के बाद ब्राह्मणो को बोलना है ।) **प्रतिगृह्णीमः ॥** (हा हम स्वीकार करते है ।) **इत्युक्त्वा** (यह बोलकर) स्वंस्वमर्घमादायमस्तकपर्यन्तंनीत्वाशिरसाऽभिवन्धनिनयन् (नामयन्) अभिमंत्रयेयुः- (सभी विप्र अपना-अपना अर्घ्य पात्र ग्रहण कर अपने दोनो हाथो से अर्घ्य पात्र को लेकर मस्तक से लेकर नाभी पर्यन्त अभिवंदन करके यथावत उसे प्रतिस्थापित करे ।)

ॐ समुद्रंवःप्रहिणोमिस्वां योनिमभिगच्छत ।
अरिष्टाऽअस्माकंवीरामापरासेचिमत्पयः ॥

अथाचमनीयदानम्-अर्चकादन्यःकश्चिद्विषोवदेत्-

(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रो से पर अन्य विप्र बोलेगा ।) **आचमनीयानिआचमनीयानिआचमनीयानि ॥**

यजमानोवदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

अर्च्यावदेयुः-प्रतिगृह्णीमः ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

इत्युक्त्वा (यह बोलकर)

यजमानहस्तात्आचमनीयपात्राणिदक्षिणहस्तेनप्रतिगृह्यवामहस्तेकृत्वास्वस्वहस्तेजलमादाय - (अब जो आचमन पात्र है उसे विप्र अपने-अपने दक्षिणहस्त में ग्रहण करके अपने-अपने वामहस्त में रख दे और दक्षिणहस्त से जल लेकर विनियोग करे ।)

आमागन्यशसेतिमंत्रस्यपरमेष्ठीऋषिःबृहतीछन्दःआपोदेवता आचमनेविनियोगः ॥

ॐआमागन्यशसासꣳसृजवर्चसा ॥

तंमाप्रियंप्रजानामधिपतिंपशूनामरिष्टिन्तनूनाम् ॥

इतिमन्त्रान्ते

वामहस्तस्थितपात्राज्जलंस्वस्वदक्षिणचुलुकेगृहीत्वासकृदाचम्यतेनैव जलेनद्विस्तूष्णीमाचामेयुः ॥

(मंत्र के अंत में अपने-अपने दक्षिणहस्त में आचमनीय पात्र ग्रहण करे और दो-बार सभी विप्र आचमन करे ।)

अथमधुपर्कः - अर्चकादपरःकश्चिद्विप्रोवदेत् -

(जो विप्र अर्चनरत है उन विप्रो से पर दुसरा अन्य विप्र बोलेगा ।) **मधुपर्काःमधुपर्काःमधुपर्काः ॥**

यजमानःक्रमेणत्र्येकैकपलमितानिदधिमधुघृतानिकांस्यपात्रकृतानि अन्येनकांस्यपात्रेणपिहितानिसमादायब्रूयात् - (**मधुपर्क में**

जितना दही उससे आधा मधु और उससे आधा घृत कांस्य पात्र में रखकर उसके उपर अन्य कांस्यपात्र से आच्छादित करके लाये ।)

यजमान वदेत् -

प्रतिगृह्यन्ताम् ॥

(आप इसे ग्रहण करे ।)

इत्युक्त्वा (यह बोलकर) स्वस्वहस्तेजलमादाय -

(सर्व विप्र अपने-अपने हाथ में जल ग्रहण करके विनियोग करे ।)

मित्रस्येत्यस्यबृहस्पतिर्ऋषिःयजुश्छन्दःसवितादेवतादेवस्यत्वेत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःगायत्रीछन्दःसवितादेवताक्रमेणमधुपर्कस्यावेक्षणेग्रहणे च विनियोगः ॥

ॐ

मित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षे॥इतिमन्त्रान्तेदातृहस्तस्थंमधुपर्कनिरीक्ष्य

(मंत्र के अंत में जो मधुपर्क यजमान के हाथो में है उसका निरिक्षण करे ।)

ॐ देवस्यत्त्वासवितुःप्रसवेश्विनौर्ब्बाहुब्भ्यांपूष्णोहस्ताभ्याम् ॥

प्रतिगृह्णीमः । (हा हम स्वीकार करते है ।) **इत्युक्त्वा** (यह बोलकर)

दक्षिणहस्तेनादायसव्येपाणौकृत्वापिधानम्अपाकृत्यदक्षिणस्यानामि

कयाप्रयुवन्ति- (दक्षिण हाथ मे मधुपर्क लेकर वामहस्त से उसके उपर रखा हुआ पात्र हटा दिजिए और आचमनी मे जल लेकर विनियोग करे ।)

नमःश्यावेत्यस्यप्रजापतिर्ऋषिःयजुश्छन्दःसवितादेवतामधुपर्कालोड नेविनियोगः-

इतिविनियोगकृत्वादक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति -

(दक्षिण हस्त की अनामिका से निम्न लिखित मंत्र को पढकर अनामिका से प्रदक्षिणा करने की दिशा मे मधुपर्क के पात्र के अन्दर अनामिका घुमाये और अनामिका अङ्गुष्ठ से किन्चित मधुपर्क बहार की तरफ़ छोडे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशनयत्तआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गुष्ठेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्वातूष्णींब हिर्निक्षिपेयुः ॥

पुनःदक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति - (पहले की तरह करे ।)

ॐनमःश्यावास्यायान्नशने यत्तआविद्धंतत्ते निष्कृन्तामि ॥

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गुष्ठेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्बातूष्णींब हिर्निक्षिपेयुः ॥

पुनःदक्षिणस्यानामिकयाप्रयुवन्ति - (पहले की तरह करे ।)

ॐ नमःश्यावास्यायान्नशनयत्तआविद्धंतत्तेनिष्कृन्तामि ॥

मधुपर्काचन प्रयोगः

इतिप्रदक्षिणमालोड्यअनामिकाङ्गुष्ठेनमधुपर्कैकदेशंप्रागुदग्बातूष्णींब हिर्निक्षिपेयुः ॥

अथमधुपर्कप्राशनम–

(निचे दिए गए मंत्र पाठ करते हुए ब्राह्मण तीन बार प्राशन करे ।)

ॐ मधु वाताऽऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।
माध्वीर्न्नः सन्त्वोषधीः ॥ (१३/२७)

ॐ मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवꣳ रजः ।
मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ (१३/२८)

ॐ मधुमान्नो वनस्पतिर्म्मधुमाँ२॥ऽअस्तु सूर्य्यः ।
माद्ध्वीर्ग्गावो भवन्तु नः ॥ (१३/२९)

(प्राशन से बचा हुवा उच्छिष्ट उत्तर मे विसर्जित करे अथवा अपने पुत्र या शिष्य को प्राशन के लिये प्रदान करे ।)

अनेन सकृदाचम्य ततो द्विराचमनं

(दो बार आचमन करे ।)

(ब्राह्मण दक्षिण हस्त मे जल लेकर वाम हस्त के द्वारा अपने अङ्गो पर जल का स्पर्श करे ।)

कराग्रेण - ॐवाङ्मऽआस्येऽस्तु

तर्जन्यंगुष्ठाभ्यांदक्षिणवामनासिके -

ॐ नासोर्मेप्राणोऽस्तु

मधुपर्काचन प्रयोगः

अनामिकांगुष्ठाभ्यांनेत्रे - ॐ अक्ष्णोर्मेचक्षुरस्तु

कराग्रेण - ॐ कर्णयोर्मेश्रोत्रमस्तु

कराग्रेण - ॐ बाह्वोर्मेबलमस्तु

उभाभ्यांहस्ताभ्याम् - ॐ ऊर्वोर्मेओजोऽस्तु

उभाभ्यांहस्ताभ्याम्मस्तकादिपादान्तम् -

ॐ अरिष्टानिमेऽङ्गानितनूस्तन्वामेसहसन्तुइतिस्पृष्ट्वा**हस्तंप्रक्षाल्य** ।

(यजमान गौ निष्क्रिय द्रव्य लेकर ब्राह्मणो के प्रति उच्चारण करे।)

गौर्गौर्गौः (ब्राह्मण यजमान प्रति नीचे दिये हुवे मंत्र का पाठ करे।)

ॐमातारुद्राणांदुहितावसूना (ग्गुं) स्वसाऽदित्यानाममृतस्यनाभिः।

(ब्राहमण यजमान प्रति उच्च स्वर से उच्चारण करे।)

प्रनुवोचंचिकितुषे जनायमागामनागामदितिंवधिष्ट ॥

उपाशुं ब्रूयुः - (मन मे बोलना है ।) मम चामुक शर्मणो यजमानस्य च पाप्मा ह्रतः ॥ उच्चैः (उच्च स्वर से बोलना है ।)

ॐउत्सृजयतृणान्यत्तु । (यजमान गौ निष्क्रिय द्रव्य को आचार्य के समीप दर्भ के उपर रख दे ।)

॥ इति मधुपर्काचनं ॥

~ ब्राह्मण प्रार्थना ~

ततो यजमानो वृतान् ब्राह्मणान् यथाशक्ति गन्धादिभिः पुष्पामालाभिश्च समभ्यर्च्य हस्ते कुसुमाञ्जलिम् आदाय आचार्यादीनां सर्वेषाम् ऋत्विजां प्रार्थना कुर्यात् ॥ (यजमान हाथो में पुष्पांजलि लेकर सभी ब्राह्मणों की प्रार्थना करे ।)

अस्य यागस्य निष्पत्तौ भवन्तोऽभ्यर्थिता मया ।
सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं कर्मेदं विधिपूर्वकम् ॥
ब्राह्मणाः सन्तु मे शस्ताः पापात्पान्तु समाहिताः ।
देवानांचैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ॥
जपयज्ञैस्तथा होमैर्दानैश्च विविधैः पुनः ।
देवानां च ऋषीणां च तृप्त्यर्थं याजकाः कृताः ॥
येषां देहे स्थिता वेदाः पावयन्ति जगत्त्रयम् ।
रक्षन्तु सततं ते मां ग्रहयज्ञे व्यवस्थिताः ॥
ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं त्रिषुलोकेषु विश्रुतम् ।
येषांवाक्योदकेनैव शुद्धयन्ति मलिना जनाः ॥
पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः ।
सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ॥

(यह प्राथना पूर्ण होने पर यजमान ब्राह्मणो को पुष्प समर्पित करके उनका सन्मान करे ।)

~तत्रादौ मण्डपप्रवेशार्थं वर्धिनीकलशपूजनम्

जलमादाय - अद्यपूर्वोच्चारितशुभपुण्यतिथौ **अमुकयागाङ्गतया** मण्डपप्रवेशार्थं वरुण वर्धिनि कलश पूजनम् करिष्ये ॥

पट्टोपरि अक्षतादिनाष्टदलं निर्माय तत्र

भूमिं स्पृष्ट्वा -

ॐ मुही धौः पृथिवी च न ऽइमँय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पितुतान्नो भरीमभिः ॥ (१३/३२)

तत्र यवप्रक्षेपः -

ॐ ओषधयः समवदन्त सोमेन सह राज्ञा ।
यस्म्मै कृणोति ब्राह्मणस्तꣳ राजन्पारयामसि ॥ (१२/९६)

तदुपरि कलशस्थापनम् -

ॐ आजिग्घ्र कलशम्मह्या त्वा विशन्त्विन्दवः । पुनरूर्ज्जा निवर्त्तस्व सा नः सहस्रन्धुक्क्ष्वोरूधारा पयस्वती पुनर्म्माविशताद्रयिः ॥ (८/४२)

कलशे जलपूरणम् -

ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भसर्ज्जनी स्थो ।
वरुणस्यऽऋतसदन्यसि वरुणस्यऽऋतसदनमसि
वरुणस्यऽऋतसदनमासीद ॥ (४/३६)

गन्धप्रक्षेपः -

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ त्वाङ्गिन्धुर्वाऽअंखनँस्त्वामिन्द्रस्त्वाम्बृहुस्पतिं ÷ ।
त्वामोंषधे सोमो राजां विद्वान्यक्ष्मांदमुच्यत ॥ (१२/९८)

धान्यप्रक्षेपः -

धान्न्यमसि । धिनुहिदेवान्प्राणायंत्त्वोदानायंत्त्वा व्यानायंत्त्वा ।
दीर्घामनुप्रसिंतिमायुंषे धान्देवोवं÷सविता
हिरंण्यपाणिः प्रतिंगृब्भ्णात्त्वच्छिंद्रेणपाणिना चक्षुंषे त्त्वा
महीनाम्पयोंसि ॥ (१/२०)

सर्वोषधिप्रक्षेपः -

ॐ याऽओषंधीः पूर्वां जाता देवेब्भ्यंस्त्रियुगम्पुरा ।
मनै नु बब्भ्रूणांमुहः शतन्धामांनि सप्त चं ॥ (१२/७५)

दूर्वाप्रक्षेपः -

ॐ काण्डांत्काण्डात्प्ररोहंन्ती परूंषः परूषस्प्परिं ।
एवानों दूर्वे प्रतंनु सहस्रेण शतेनं च ॥ (१३/२०)

पञ्चपल्लवप्रक्षेपः -

ॐ अश्वत्थेवों निषदंनम्पुर्णे वों वसतिष्कृता ।
गोभाजऽइत्किलांसथ यत्सनवंथ पूरुंषम् ॥ (३५/४)

सप्तमृदप्रक्षेपः -

ॐ स्योना पृंथिवि नो भवानृक्षरा निवेशंनी ।
यच्छां नः शर्म्मं सुप्रथांः ॥ (३५/२१)

फलप्रक्षेपः -

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वꣳहसः ॥ (१२/८९)

पञ्चरत्नप्रक्षेपः -

ॐ परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ।
दधद्रत्नानि दाशुषे ॥ (११/२५)

हिरण्यप्रक्षेपः -

ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् । स दाधार पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ (१३/४)

रक्तसूत्रेण वस्त्रेण च वेष्टयेत् -

ॐ युवासुवासाः परिवीतआगात्सऽउश्रेयान् भवति जायमानः ।
तंधीरासः कवयउन्नयन्ति स्वाध्योमनसादेवयन्तः ॥

पूर्णपात्रमुपरि न्यसेत् -

ॐ पूर्णा दर्वि परापत सुपूर्णा पुनरापत ।
वस्नेव विक्रीणावहाऽइषमूर्जꣳ शतक्रतो ॥ (३/४९)

वरुणमावाहयेत् -

तत्त्वायामीत्यस्य शुनःशेपऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः वरुणो देवता वरुणावाहने विनियोगः ॥

वर्धिनीकलश पूजनम्

ॐ तत्त्वा॑ यामि॒ ब्रह्म॑णा॒ वन्द॑मान॒स्तदा शा॑स्ते॒ यज॑मानो हविर्भिः॑ । अहे॑डमानो वरुणे॒ह बो॒ध्युरु॑शꣳस॒ मा न॒ऽआयुः॒ प्रमो॑षीः॒ ॥ (१८/४९)

ॐ भूर्भुवः स्वः अस्मिन्कलशे वरुणं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकम् आ० स्था० ॥

वर्धिनि त्वं महापूतामहातीर्थोदकान्विता ।
त्वत्तोयेन प्रपूर्येहं भव त्वं कुलवर्धिनी ॥
वर्धिनीत्वं जगन्माता पवित्रातिमनोहरा ।
तवतोयेन कलशान् पूरयामि श्रीये मुदा ॥

तत्रैव - ॐ भू० वर्धिनी इहागच्छ इह तिष्ठ ।

ॐ वर्धिन्यै नमः वर्धिनीम् आ० स्था० ।

कलशेषु देवान् आवाह्येत् ।

(कलश मे देवताओ का आवाहन करना ।)

ब्रह्मणे० ब्रह्माणम् आ० स्था० । वृषभेश्वराय० । विष्णवे० । मातृभ्यो० । सागराय० । मह्यै० । नद्यै० । तीर्थाय० । गायत्र्यै० । ऋग्वेदाय० । यजुर्वेदाय० । सामवेदाय० । अथर्ववेदाय० । अग्नये० । आदित्याय० । रुद्राय० ।

मरुद्भ्यो० । गन्धर्वाय०। ऋषये० । वरुणाय० । वायवे० ।

धनदाय० । यमाय० । घर्माय० । शिवाय० । यज्ञाय० ।

विश्वेभ्योदेवेभ्यो० । सप्तविंशति देवानावाह्य -

वर्धिनीकलश पूजनम्

(इस प्रकार २७ देवताओ का आवाहन कर निम्नलिखित मंत्र से प्रतिष्ठा करे ।)

प्रतिष्ठापनम् -

ॐ मनो॑ जू॒तिर्ज्जु॑षता॒माज्ज्य॑स्य॒ बृह॒स्प्पति॑र्य्य॒ज्ञमि॒मन्त॑नो॒त्त्वरि॑ष्टं॒ य्य॒ज्ञꣳ समि॒मन्द॑धातु । वि॒श्वे॑ देवास॑ऽइ॒ह मा॑दयन्ता॒मो॒ऽ३ँम्प्रति॑ष्ठ ॥ (२/१३)

ॐ पुन॑स्त्वादि॒त्या रु॒द्रा व॒सव॒ः समि॑न्धता॒म्पुन॑र्ब्र॒ह्म्माणो॑ वसुनीथ य॒ज्ञै॒ः ॥ घृ॒तेन॒ त्त्वन्त॒न्त्वं॑वर्द्धयस्व स॒त्त्या॒ः स॑न्तु॒ यज॑मानस्य॒ कामा॑ः ॥ (१२/४४)

ततः ॐभूर्भुवःस्वः वरुणवर्धिन्याद्यावाहितदेवताभ्यो नमः इत्यनेन षोडशोपचारैः पञ्चोपचारैवा सम्पूज्य प्रार्थयेत -

वर्धिनि त्वं महाभागा सर्वतीर्थोदकान्विता ।
अतस्त्वां प्रार्थये देवि भव त्वं कुलवर्धिनी ॥

जलमादाय -

अनया पूजयावरुणवर्धिन्याद्यावाहितदेवताः प्रीयन्ताम्

मण्डपसमीपगमनम् - (मण्डप प्रवेशः)

(आचार्य तथा विप्रो के साथ यजमान तथा वर्धिनी कलश हाथ में धारण की हुई यजमान पत्नी शंख-दुन्दुभी इत्यादि नाद तथा "आनो भद्राः०"इत्यादि वेदमंत्रो के घोष पूर्वक महा मंडप की प्रदक्षिणा कर के पश्चिम द्वार के समीप आ कर बैठे ।)

वर्धिनीकलश पूजनम्

वर्धिनि कुम्भ महा मण्डपस्य पश्चिम द्वारे देहल्युपरि निधाय ॥

-यजमान पत्नी के हाथ में रखा हुआ वर्धिनी कलश महामंड़प की पश्चिम दहेली पर धान्य पुंज बनाकर उस पर वर्धिनी कलश रखे

भूमिध्यानम् - हस्ते फलपुष्पाक्षतान्संगृह्य -

(हाथ में फल,पुष्प तथा अक्षत लेकर निम्नलिखित श्लोक से श्री महावराह की पत्नी स्वरूपा श्री धरादेवी का ध्यान करे ।)

चतुर्भुजां शुक्लवर्णां कूर्मपृष्ठोपरिस्थिताम् ।
शङ्खपद्मधरां चक्रशूलयुक्तां धरां भजे ॥
आगच्छ सर्वकल्याणि वसुधे लोकधारिणि ।
पृथिवि ब्रह्मदत्तासि काश्यपेनाभिवन्दिता ॥

आवाहनम् - (हाथ में अक्षत लेकर भूमि देवी का आवाहन करे ।)

ॐ भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री ॥ पृथिवीं यच्छ पृथिवीन्दृꣳह पृथिवीम्मा हिꣳसीः ॥ (१३/१८)

ॐ भूर्भुवः स्वः भूम्यै नमः भूमिम् आवाहयामि ॥

साष्टाङ्गप्रणामः -

उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ।
दंष्ट्राग्रे लीलया देवि यज्ञार्थं प्रणमाम्यहम् ॥

इति साष्टाङ्ग प्रणमेत् ॥

अर्घ्यदानम् - अर्घ्यपात्रे

जलगन्धफलक्षीरकुशाग्रदधिदूर्वाक्षतसर्षपाश्चेत्यष्टद्रव्याणि तथाऽऽचारात्फलपुष्पहिरण्यं च निक्षिप्य जानुभ्यामवनि गत्वा हस्ताभ्यामर्घ्यम् गृहीत्वा -

(अर्घ्य पात्र मे जल,गंध,पय,दर्भ,दधि,दूर्वा,अक्षत,सरसव यह अष्ट तथा विद्वानो के द्वारा आचरित 'फल,पुष्प तथा सुवर्ण' को अर्घ्य पात्र में रख कर श्री भूमि माता को अर्घ्य प्रदान करे ।)

ब्रह्मणा निर्मिते देवि विष्णुना शङ्करेण च ।
पार्वत्या चैव गायत्र्या स्कन्दवै-श्रवणेन च ॥
यमेन पूजिते देवि धर्म वृद्धि जिगीषया ॥
सौभाग्यं देहि पुत्राँश्च धनं रूपं च पूजिता ॥
गृहाणार्घ्यमिमं देविसौभाग्यं च प्रयच्छ मे ॥
भूम्यै नमः अर्घ्यं समर्पयामि ॥

पूजनम् - (यथा लाभोपचारैः संपूजनं)

ॐस्योनापृथिविनो० ॥

इत्यनेन गन्धाद्युपचारैः सम्पूज्य

जलमादाय -अनया पूजया भूमिः प्रीयताम् ॥

पूजानिवेदनम्-

उपचारानिमांस्तुभ्यं ददामि परमेश्वरि ।

भक्त्या गृहाण देवेशि त्वामहं शरणं गतः ॥

बलिप्रदानम् –

पत्रपुटेपायसलाजासक्त्वादिकं यथासम्भवं बलिं निधाय गन्धपुष्पैःसम्पूज्य ।

(पलाशपत्र के दोनेमे पायस-लाजा इत्यादि यथा संभव बलि रखकर गंध पुष्प से पूजन कर श्री भूमि माता को बलि समर्पित करे ।)

ॐ भूर्भुवः स्वः सपरिवारायै भूम्यै नमः पायसबलिं समर्पयामि ॥

ततः प्रार्थयेत् -

नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ।

जये भार्गवदायादे प्रजानां जयमावह ॥

पूर्णे गिरिशदायादे पूर्ण कामं कुरुष्व मे ।

भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ॥

सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधीवृते ।

रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥

प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीयसि ।

सुभगे सुव्रते देवि यज्ञे काश्यपि रम्यताम् ॥

पूजिते परमाचार्यैर्गन्धमाल्यैरलङ्कृते ।

भवभूतिकरे देवि यज्ञे भार्गवि रम्यताम् ॥

अव्यक्ते चाहते पूर्णे शुभे चाङ्गिरसः सुते ।

इष्टदे त्वं प्रयच्छेष्टं त्वां प्रतिष्ठापयाम्यहम् ॥

देशस्वामिपुरःस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ।

मनुष्यधनहस्त्यश्वपशुद्धिकरा भव ।

॥ इति प्रार्थना ॥

अनेन पूजनेन् प्रार्थना पूर्वक भूमिः प्रीयन्तांन मम ॥

कूर्मानन्तपूजनम् -

ॐ सु॒प॒र्ण्णः पा॑र्ज्ज॒न्न्यऽआ॒तिर्व्वा॑ह॒सो दर्व्वि॑दा॒ ते व्वा॒यवे॒ बृह॒स्प्पत॑ये व्वा॒चस्प्पत॑ये पैङ्गरा॒जो॒ल॒जऽआ॑न्तरि॒क्क्षः प्प्लु॒वो म॒द्गुर्म्मत्त्स्य॒स्ते न॑दीप॒तये द्यावापृथि॒वीय॑ः कूर्म्मः ॥ (२४/३४)

ॐ भूर्भुवः स्वः कूर्माय नमः कूर्मम् आवाहयामि ॥

अनन्तम् आवाहनम् -

ॐ स्यो॒नासि॑ सु॒षदा॑सि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि । स्यो॒नामासी॑द सु॒षदा॒मासी॑द क्ष॒त्रस्य॒ योनि॒मासी॑द ॥ (१०/२६)

ॐ भर्भुवः स्वः अनन्ताय नमः अनन्तम् आवाहयामि ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कूर्मानन्ताभ्यां नमः सर्वोपचारार्थेगन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥

हस्तौ बध्द्वा - भूकूर्मानन्तपूजने न्यूनातिरिक्तो यो विधिः स परिपूर्णोऽस्तु

॥ अस्तु परिपूर्णः ॥

~ ततो मण्डपप्रवेशं कुर्यात् ~

प्रवेश:-ततस्तेनैव पाश्चिमद्वारेण सऋत्विग्यजमानः शनैरङ्ग-सङ्कोचयन स्वदक्षिणांशेन द्वारवामांशं स्पृशन्स्वदक्षिणपादपुरःसरं मण्डपान्तः प्रविशेत् ॥

(महामण्डप के पश्चिम द्वार की वामशाखा पर अपना दक्षिण स्कन्ध स्पर्श कराकर अपने दक्षिण पाद से महामण्डप मे प्रवेश करे ।)

कलशहस्ता पत्नी दक्षिणद्वारेण प्रविशेत् ॥

(वर्धिनीकलश हाथ मे लिये हुये यजमान पत्नी मण्डप के दक्षिण द्वार से प्रवेश करे ।)

पूर्वद्वारेण होमद्रव्यानयनम् ॥

(मण्डप के पूर्व द्वार से हुत द्रव्य लाये ।)

दानार्थद्रव्यस्य दक्षिणद्वारेणानयनम् ॥

(दानार्थ द्रव्य को दक्षिण द्वार से लाये ।)

पूजार्थसम्भाराणाम् उत्तरद्वारेणानयनम् ॥

(पूजा के द्रव्यो को उत्तर मे से मण्डप मे लाये ।)

पत्नीहस्तधृतकुम्भस्य ऐशान्याम् आग्नेय्यां वा व्रीहिराश्युपरि स्थापनम् ।

(यजमान पत्नी के हाथ मे स्थित वर्धिनी कलश ईशानकोण,अग्निकोण मे व्रीहि (डांगर) के पुञ्ज पर संस्थापित करे ।)

॥ इति मण्डपप्रवेशः ॥

~ अथ दिग्रक्षणम् ~

साचार्यः सपत्नीको यजमानः अग्न्यायतनात्पाश्चिमतः स्वासने प्राङ्मुख उपविश्य ।

(यजमान तथा यजमान पत्नी आसन ग्रहण करे)

जलमादाय-प्रारब्धस्य **अमुक**कर्मणोऽङ्गत्वेन दिग्रक्षणं पञ्चगव्यकरणं भूमिप्रोक्षणं भूमि प्रार्थनां मण्डपपूजनं च करिष्ये-

स्ववामहस्ते गौरसर्षपान्गृहीत्वा दक्षिणहस्तेनाच्छाद्य-

ॐ कृणुष्व पाजः प्रसितिन्न पृवीं क्षयाहि राजेवामवाँ२ ॥ इभेन ॥ तुष्वीमनु प्रसितिन्द्रूणानोस्तांसि विध्य रक्षसस्तपिष्ठैः ॥ (१३/९)

ॐ तव भ्रमासऽआशुया पतन्त्यनुस्पृश धृषता शोशुचानः ॥ तपूंष्यग्ने जुह्वा पतङ्गानसन्दितो विसृज विष्वगुल्काः ॥ (१३/१०)

प्रति स्पशः÷० ॥ ऊर्द्धोभव० ॥ (१३/११)

ॐ र॒क्षो॒हणं॑व्वलग॒हनं॑वैष्ण॒वीमि॒दम॒हन्तंव्व॑ल॒गमुक्ति॑रामि॒ यम्मे॒ निष्ट्टयो॒ यम॒मात्त्यो॑ निच॒खाने॒दम॒हन्तंव्व॑ल॒गमुत्त्की॑रामि॒ यम्मे॑ समानो यमस॑मानो निच॒खाने॒दम॒हन्तंव्व॑ल॒गमुत्त्की॑रामि॒ ॥ यम्मे॑ सब॑न्धु॒य्यॅमस॑बन्धुर्न्निच॒खाने॒दम॒हन्तंव्व॑ल॒गमुक्ति॑रामि॒ यम्मे॑ सजा॒तो यमस॑जातो निच॒खानोत्त्कृ॒त्त्याङ्कि॑रामि ॥ (५/२३)

ॐर॒क्षो॒हणो॑ वो व्वलग॒हन॒ः प्प्रोक्षा॑मि व्वैष्ण॒वान्न्नर॑क्षो॒हणो॑ वो व्वलग॒हनोव॑नयामि व्वैष्ष्ण॒वान्न्न॑रक्षो॒हणो॑ वो व्वलग॒हनोव॑स्तृणामि व्वैष्ण॒वान्न्र॑रक्षो॒हणौ वांव्वलग॒हना॒ऽउप॑दधामि व्वैष्ण॒वी-ॐर॑क्षो॒हणौ॑ वांव्वलग॒हनौ॒ पय्यॅूहामि व्वैष्ण॒वी व्वै॑ष्ण॒वम॑सि व्वैष्ण॒वा स्त्थ॑ ॥ (५/२५)

रक्ष॑साम्भा॒गो॒ऽसि॒ निर॑स्त॒ꣳ रक्ष॑ऽइ॒दम॒हꣳ रक्षो॒भि ति॑ष्ठामी॒दम॒हꣳ रक्षोव॑बाधऽइ॒दम॒हꣳ रक्षो॑ध॒मन्तमो॑ नयामि ॥ ॐ घृ॒तेन॑ द्यावापृथिर्वी॒ प्प्रोर्ण्णु॑वाथां॒व्वायो॒ व्वे स्तो॒कानां॑म॒ग्ग्निराज्ज्य॑स्य व्वेतु॒ स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतेऽऊ॒र्द्ध्वन॑भसम्मारु॒तङ्ग॑च्छतम् ॥ (६/१६)

ॐ र॒क्क्षो॒हा व्वि॒श्श्वच॑र्षणिर॒भि योनि॒मयो॑हते ॥ द्रोणे॑ स॒घस्त्थ॒मास॑दत् ॥ (२६/२६)

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिताः।
ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥
अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् ।
सर्वेषामवरोधेन **यज्ञकर्म** समारभे ॥

यदत्र संस्थितं भूतं स्थान माश्रीत्य सर्वतः ।
स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥
भूतप्रेत- पिशाचाद्या अपक्रामन्तु राक्षसाः ।
स्थानादस्माद् वज्रन्त्वन्यत्स्वीकरोमि भुवन्त्विमाम् ।
भूतानि राक्षसा वापि येऽऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।
ते सर्वेऽऽप्यपगछन्तु यज्ञकर्म करोम्यहम् ॥
एतैर्मन्त्रैः सर्व दिक्षु विकिरेत् ॥ उदकोपस्पर्शः ॥

॥ इति ॥

~ पंचगव्यकरणम् भूमिप्रोक्षणञ्च~

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पि कुशोदकम् ।
यज्ञस्थलविशुद्धयर्थं पंचगव्यं करोम्यहम् ॥
(कांस्यपात्रे एकीकरणम्)
गायत्र्या गोमूत्रम् क्षिपेत् ॥१॥ ॐ मानस्तोके० गोमयं क्षिपेत् ॥२॥
ॐ पयः पृथिव्यां० क्षीरं क्षिपेत् ॥३॥ ॐ दधिक्राव्णो० दधि क्षिपेत् ॥४॥ ॐ तेजोसि० आज्यं क्षिपेत् ॥५॥ ॐ देवस्य त्वा ... हस्ताभ्याम् कुशोदकं क्षिपेत् । ॐ आपोहिष्ठेति कुशैः मंडपं प्रोक्षयेत् ।
अंजलौ पुष्पाण्यादाय ॐ स्वस्तिन० त्रिवारं जपित्वा ऊर्ध्वं पश्यन्

~ भूम्यादिदेवतापूजनं ~

ॐ भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री ॥ पृथिवीं यच्छ पृथिवीन्द्दꣳह पृथिवीम्मा हिꣳसीः ॥ (१३/१८)

भूम्यै नमः भूमिमावाहयामि ॥

ॐ यस्यं कुर्म्मो गृहे हविस्तमग्ने बर्धया त्त्वम् ।
तस्म्मै देवाऽअधिब्रुवन्नयञ्च ब्रह्मणस्पतिः ॥ (१७/५२)

कूर्माय नमः कूर्ममावाहयामि ॥

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनी ।
यच्छा नः शर्म्म सुप्रथाः ॥

अनन्ताय नमः अनन्तमावाहयामि स्थापयामि ॥

(वराहाय नमः वराहम् आवाहयामि स्थापयामि)

प्रतिष्ठापनम् - ॐ मनोजूति० ॥

भूमिकूर्मानन्तदेवताः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवत ॥

ॐ भूमिकूमानन्तदेवताभ्यो नमः इत्यनेन पूजयेत् ॥

जलमादाय अनेन पूजनेन भूम्यादि देवताः प्रीयन्ताम् न मम्

स्वस्त्ययनम् -

ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रो० ॥

ॐ देवा आयान्तु ॥ यातुधाना अपयान्तु ॥

विष्णो देवयजनं रक्षस्व (रक्ष) इति पठित्वा भूमौ प्रादेशं कुर्यात् ॥

अथ मण्डपाङ्ग गणपति पूजनम् : -

तत्रादौ आग्नेय्यां गणपतिपीठोपरि गणेशं लाभोपचारैर्वा सम्पूजयेत् ॥ विधिमण्डपश्चेत् ईशानमध्यस्तम्भादारभ्य सार्वभौतिकबल्यन्तं विधिमण्डपपूजनं विधिवत् विधेयम् ॥ छायामण्डपसत्वे तु विधिवत्पूजाभावः ॥ इच्छा चेत्स्तम्भद्वार तोरणादीनां गन्धाक्षतपुष्पादिभिः पूजनं विधेयम् ।